

ФРИДРИХ ШРАИФОГЛЬ

БОГ В КРЕМЛІ

П'єса в трьох діях

ПРАГА 1942

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА „Ю. Т.“ Ч. 3.

ФРИДРИХ ШРАЙФОІЛЬ

БОГ В КРЕМЛІ

п'єса в трьох діях

З німецької мови переклав Роман Киричів

(Переклад авторизowany)

Одеска І.

ПРАГА 1942

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

Всі права застережені виключно до виставлювання
і фільмування п'сси. Права ці можна набути
у Видавництві Юрія Тищенка в Нразі.

Друковано 3000 примірників

Друкарня „Книгтиск“, Прага XIII., Самова 665

ВСТУП.

Випускаючи в світ оцию книжку на досвітку кращих днів, хочеться хоч кількома словами познайомити читачів з автором та його п'есою.

Якось воно вже так склалося, що народ ми — великий, земля — багата і творчого духу в нас не брак, але — ніде правди діти — на полі театрального мистецтва наша нива стоїть ще облогом. І щодо оригінальної і щодо перекладної літератури! Сягаємо до скарбниці XIX століття і ще все годуємося добрим надбанням наших театральних батьків та корифеїв, бо нового доброго — дастъ Біг. А це нове, що з'явилось на «нашій не своїй землі» — за малими винятками — було за наказом згори замірене на те, щоб вирвати національне почуття, перетопити його в горнилі інтернаціоналізму і вбити живу душу народу.

Наше видавництво випускає в світ переклад п'еси сучасного визначного німецького письменника. З одного боку воно заповняє частинно прогалину нашого театрального репертуару, а другого ознайомлює нас із плодами культури й духа сучасної Німеччини.

Автор п'еси «Бог в Кремлі», *Фридрих Шрайфель* — один з видніших представників сучасної генерації німецьких письменників. Народився в 1899. році в Мавер біля Відня, доктор державних наук, професор Державної Академії музики і пластичного мистецтва у Відні на катедрі історії літератури й драматургії, член Державної Палати Письменства, культурний редактор, член Національно-соціалістичного Союзу Доцентів і т. д.

З його багатої літературної творчості згадаємо найважливіші: оповідання й романи: *Die Entdeckung Europas* (Відкриття Європи), *Vom Glück der deutschen Sprache* (Про щастя німецької мови), *Liebe kommt zu Macht* (Кохання приходить до влади), *Brigitte und der Engel* (Брігітта й янгол), а головно його в останньому часі видані великі романи: *Grillparzer* (Грільпарцер), *Die Nibelungen* (Нібелунги) і *Die Schicksalssymphonie* (Симфонія долі), яка досягла 80.000 примірників накладу.

З його драм та комедій головніші ці: *Der Gott im Kreml* (Бог в Кремлі), що з великим успіхом ішла на сцені «Бургтеатру» у Відні, а також «Національного Театру» в Будапешті, *Das Liebespaar* (Любовна пара), *Tod in Genf* (Смерть в Женеві), *Der Mann in den Wolken* (Чоловік у хмарах), *Die kluge Wienerin* (Второпнна віденка), й інші, що з успіхом ідути на німецьких сценах Відня, Праги, Дрездена, Берліну, Авгсбургу і т. д.

«Бог в Кремлі» — стара, вже опрацьована тема про Димитрія Самозванця в часів так званого «смутного времіння» московського царства. Цю тему опрацьовувало вже багато письменників, а — зрозуміла річ — найбільше московських. (Загально відомий твір А. Пушкіна: *Борис Годунов*, перекладений на нашу мову Д.р.ом Іваном Франком). Але і в німецькій літературі мав Шрайфогль уже своїх попередників. На цю тему писали Фридрих Шіллер (1805) і Фридрих Геббелль (1863). Та діло не в темі, бо ж відомо, що в мистецькому творі сама тема й її «історична правда» не грають ролі. Тут рішав підхід до теми, її насвітлення, її мистецьке оформлення й переведення ідеї, яку автор хотів у своєму творі зобразити. І от з цієї точки погляду п'еса Шрайфогля цікава, особливо для нас українців.

Автор пише нам: «Моїм наміром було показати, що кожен, хто проповідує ідеалізм, але цей ідеалізм має тільки на язиці, а в дійсності служить своїм особистим інтересам і жадобі влади, при якій держиться пасильством, тиранією, злочинами, поневоленням інших народів — мусить згинути».

До зображення тієї ідеї постать Димитрія Самозванця як найкраще годиться. А годиться тому, що показує не тільки одну людину, а собою персоніфікує й цілий народ, державу, що і в минулому і в сучасному голосить гучні ідеї месіянізму, визволення цілого світу, а в дійсності шляхом грубого терору й поневолення всіх «вірнопідданих народів» служить інтересам свого власного імперіялізму. В п'есі, як в дзеркалі, відбивається картина оцього московського імперіялізму... «завойовую Азію, Африку! І завжди далі й далі! І захоплюю цілий світ до краю. Я мушу завждийти далі! Попереду всіх мутиуйти! Та ж я — Цезар!» .. Це картина минулого, що червоною ниткою тягнеться через цілу історію московського царства аж до нинішніх часів. І в призмі історичних подій відкриває Шрайфогль і сучасність із сучасним Димитрієм та його гаслами «здобування світу», «визволення народів» і створення

«одної цвітучої батьківщини щасливих народів». А коли крахують ці крутійсько-отруйні ідеї й коли Димитрій бачить неминучу смерть, він все ж таки звертається до своїх вбивників, кажучи: — «Я маю вам щось велике сказати: Спасителю, спаси Москву! — І я того хочу, що й ви! Проти царства московського я не вдіяв нічого, на-впаки я вам приготовив шлях!» ..

І ми віримо йому, бо знаємо й сучасного Димитрія, що й він не провинився супроти Москви. І сучасний Димитрій теж «собиратель русских земель» і теж вірний син московських державних традицій та московських тиранських метод. В іншій формі — той самий зміст.

Тому не диво, що по виставі цієї п'єси в «Бургтеатрі» у Відні в сезоні 1937/8 між іншими критиками написав «Neues Wiener Journal»: «Das ungemein starke, sich fortwährend steigende Beifall bewies, dass Schreyvogl den Demetrius unserer Zeit getroffen hat». (Незвичайно сильне і все більш зростаюче захоплення було доказом, що Шрайфогль влучив сучасного Димитрія).

Др. Володимир Бірчак.

ОСОБИ:

Димитрій, згодом цар московський.

Марія Нагая, вдова по цареві Івані.

Борис Годунов, цар.

Ірина Скуратова, його жінка.

Ксения, її донька.

Василь Шуйський

Басманов

Шереметьєв

Романов

} бояри.

Петр Александрович Симонов, пройдисвіт.

Йо в, патріярх московський.

Князь Адам Вишневецький.

Князь Костянтин Вишневецький.

Мнішек, воєвода сandomирський.

Марина Мнішківна.

Бучинський

Вітановський

Розинський

} молоді польські шляхтичі.

Казимир Лавицький, свуїт.

Маржере (Margeret)

Барон Фюрстенберг (Fürstenberg)

} офіцери в московській службі.

Польський вояк.

Сурмач у війську Борисовім.

Старий селячин у західній Московії.

Бранець Димитрія.

Флейтист.

Стара московська баба.

Молода жінка.

Заговірник в Москві.

Слуга в Кремлі.

Придворні високі урядовці, юрба, прислуго, жінки, селяни, сторожа.

П е р ш а д і я : В Кремлі.
У замку воєводи Мишніка.
В палаті князя Вишневецького в Кракові.

Д р у г а д і я : Відкрита околиця в західній Москві.
Шатро Димитрі.
Тереми — опочивальня в Кремлі.
В Кремлі.

Т р е т ѿ д і я : Передпокій в теремах Марини.
Захристія церкви край Москви.
В Кремлі.

Від березня 1604 до травня 1606.

П Е Р Ш А Д І Я

П Е Р Ш А К А Р Т И Н А.

Авдієнційна заля в Кремлі. На задньому плані під великою стіною по середині на підвищенні троп. Праворуч і ліворуч головного трону трохи нижче — менші тронові крісла. При стінах, лавки для бояр. На троці у пишному уборі цар *Борис Годунов*. Праворуч від його цариця *Ірина Скуратова*, ліворуч патріярх *Йов*. Обабіч трону придворні урядовці, всі в білих оксамитах, горностаєм обшивтих і в білих чоботях а далі придворна сторожа зо срібними топорами на раменах. Поруч царя Бориса стоїть *Василь Шуйський* з голим мечем. На лавах сидять бояри в довгих, чорних хутрах, на головах високі соболеві шапки. Зліва на передньому плані, кілька кроків перед троном, чекає *Маржере*, французький старшина. В цей час віл в московській службі й військовім однострою.

Шуйський (кличе голосно): Капітан Маржере!

Маржере (підходить до трону).

Борис (киває головою й простягає руку).

Маржере: Votre Majesté! (Цілус Бориса в руку, кланяється цариці і патріярхові). Madame! . . . Mon père! (Відстуває назад, обличчям звернений до трону).

Борис (дає йому знак, щоб залишився): Я хотів би тебе про щось спитати, Маржере!

Маржере (зупиняється).

Борис: Чи справді ти такий ручий митець і так добре вмієш орудувати своїми гарматами, як про це люди говорять?

Маржере: Чому питаете, Ваша Величноте? Думаю, ви в цьому не сумніваетесь?!

Цариця: Хто зна?! Це що питання!

Маржерес: А все ж таки. Інакше Їх Величність не довірили б мені своїх гармат!

Борис: Розумно сказано! Гарна відповідь, Маржере! Підійди ближче.

Маржерес (робить ще один крок до трону).

Борис: Ось що: Коли б так в усіх боків збіглися до тебе люди й почали насідати: «Перед нашими вікнами — мовляв — шарудить горобець. Стріляй в його своїми гарматами, щоб ми могли ліпше спати», — яку відповідь дав би ти їм, Маржере?

Маржерес: Я сказав би їм, що вони блазні. Та ж від гармати більший галас-гук, як від горобця.

Борис (робить рух рукою в напрямі болріна князя Басманова, що сидить праворуч на боярській лаві): Тепер вже знаєш Басманове? Блазні!

Басманов (пристрасний, молодий ще чоловік, схопився з місця): Хто блазень?

Борис (щораз більше подражнено): Хіба ж тобі позакладало? Так я це ще раз скажу! Всі ви блазні! (До бояр.) Еге ж, всі, що бояться! (Нагнувся вперед, глумливо.) Я маю озброювати військо? Проти горобців, що ви їх лякаєтесь?

Басманов (різко): Це горобець особливої породи, царю. Він хоче стати царем в Москві. (Бояри побіч Басманова зриваються з місць).

Борис (з погордою): Ну ѿ що ж? Про це ѿ дехто інший думав.

Басманов (відпихає бояр, що хочуть йому перешкодити говорити): Але наш горобець має ім'я, на яке полетить усе гайвороння московського царства. Ба не тільки гайворони, а всі голодні хижі птиці цілого світу. Він називається Димитрій.

Борис: Гайворони! Безглазі, дурнолобці! (Трохи захитався).

Шуйський (передає свого меча одному з придворних. Він хоче мати вільні руки, щоб підтримати Бориса): Не хвилюйся, не сердься, царю. Кожне дитя знає, що ми царевича Димитрія поховали.

Борис: Тото ж бо й є, Шуйський! Кожне дитя! Діти й старі баби мають перед мертвими більше страху, як перед живими. А скільки ж то старих баб між боярами? Мусимо до них трохи близче приглянутись. (Все ще трохи хитаючись встає з трону й підходить цілком близько до бояр, що застигли в тупій мовчанці). — Ну, й пополотніли ж ви мої голубчики! (Переходить раптом на другий бік і так само.) Поблідли, як смерть!

Один з бояр (кидається перед Борисом на коліна): Ми ні в чому не винні. Це якась обмова-наговори. Ніякого лиха ми не вдіяли.

Борис: Ні, ні! Нічого ви не вдіяли! Тото ж бо й є. (Вертається до свого трону і внеслено сідає). — Шуйський, скільки то наших милих голубчиків-бояр було при цьому, як ми Димитрія відносили в труні до храму Спасителя? Ух, і холоднеча ж тоді була люта. Морози взялися, що аж дух спирало. Я йшов за царем Хведором.

Шуйський: Всі були при цьому, Ваша Величність. Не був тільки Басманов і молодий Шереметьєв. Тоді ще ішли в проводах іхні батьки.

Борис: Ах, так! Пригадую! Старий Шереметьєв так голосно заводив, що аж до вівтаря було чути. Ні, ні, не соромся за своєго батька, Сергію Павловичу! І ти був би робив те саме, що він, коли б був при цьому. (Гримаса.) — Така маленька була домовина. Віко шкляне. Обличчя не було видно. Тільки руку, що тримала ще орішки.

Оріхи були скривавлені. — В розгарі гри упав на свого ножа і проколовся.

Цариця: Будьте раді!

Басманов: Ну що ж! Дитина, світла царице!

Цариця: Дитина, еге ж! А хай би тільки була виросла ця дитина, то вона б вам інакшої заспівала. Тоді б з вашими головами гралася, а не з оріхами.

Борис (не звертаючи уваги на замітку цариці): І досі бреньять мені в ушах голосіння бояр, — так ревно плакали.

Басманов: А хіба ж мали сміятись, царю?

Борис: Т оді ні, Басманове! Але сьогодні! Сьогодні мали б ви реготати на все горло, щоб було чути по цілому Кремлі. (Підходить цілком близько до бояр.) Еге ж, голубчики! — Ось крадеться через кордони чернець. Обжирством і всякою поганю-нечестю, мов червами розточений. Але він знає, як обдурувати світ. На те він митець: — вовк в овечій шкурі. Голодних треба наситити. От він і насичає обіцянками і всякими грушами на вербі, щоб закрити свою нікчемну жадобу. Чого хочете? — питася. Злота-срібла, кожухів, шмат землі? Будь ласка, беріть, хватайте. Кому гроші, кому землю, від мене і ціле московське царство можете дістати. Так, так, я роздаю Московію. Вірите вже тепер, що я правдивий цар? Нагоду треба хватать за чуба! Еге ж!

Хіба чував хто таке, щоб цар ішов в Польщу і роздаровував московське царство? Соковита комедія. Можна реготати до загину. (Залився неприроднім сміхом). Чому ж ви не смієтесь? Смійтесь! (Бояри силкуються сміятись. Це їм тільки в трудом удається).

Борис (щораз більш роздратований): Що ж, — зацінило вам? Регочіть — бісові діти! Я дозволяю.

Бояри (сміються силувано, нещиро. Ралтом тиша).

Борис (уткнув у них свій вір. Потім озвірився): Геть мені в очей!

Шуйський: Бояри турбується за тебе.

Борис (кричить): Турбується? Всі вони з'їхали в глузду!

Басманов: Царю!

Борис: Не потребуеш лякатися. Я ще розум маю! Честь к бісу! (Бояри на знак Шуйського виходять в залі. Також і придворні урядовці й сторожа. Наміряється до виходу й Шуйський).

Борис (кличе його — майже в дверей — назад): Страйвай, Шуйський! Ти ще мусиш лишитись.

Шуйський: Я дуже втомлений, царю!

Цариця: Знаємо твою втому, Шуйський. — Страхопохід ти, боягуз, от що. Хочеш іти, бо боїшся, щоб не зустрінутися во старою Нагою. Надто багацько вже вона знає твоїх грішків.

Шуйський: Чого мучить мене цариця?

Борис: А тобі хіба що? Ти й так останешся! Не зиркай тільки ввесь час то на мене, то на цю стару бабу. Твоє діло: записати, що вона говорить і кінець! Сідай.

Йов (встав): Маю покликати тепер царицю Марію, Борисе Хведоровичу?

Цариця: В Кремлі є тільки одна цариця, угоднику божий! Запам'ятай собі це! Нагая є черниця. Осоружна, непависна, як кожна стара, що не важиться вже глянути в дзеркало.

Йов: Так чому ж ви звеліли її закликати?

Цариця: Може саме тому, щоб ій це сказати. Ну, йди вже! (Йов відходить).

Борис (похожа перед троном, потиху до цариці): Чого ти мспні сердиши Шуйського?

Цариця: Бо він як та собака. Біжить за тим, хто пому кине масніший шматок.

Борис: Так, так! Але про це й інші знають і власне тому ва ним біжать. Бо де він, там кожен вітрить наживу. І якраз через те я Шуйського мушу валишити при собі. (Йов приходить з Марією Нагою, жінкою літ 40 з лишком; робить враження багато старшої; опирається на палицю).

Йов: Іди далі. Цар вже чекає.

Марія: Годунов? Він не є жаден цар.

Йов: Наш володар хоче з тобою говорити в приятні.

Марія: В ін цього хоче. Я не хочу.

Борис (робить кілька кроків в напрямі Марії Нагої): Здравствуй матушко. Давненько вже, як ти нас покинула.

Марія: Тобі це крапце відомо. Ти ж сам мене прогнав.

Борис: А в міжчасі ми знемогли на силах — обое!

Марія (нарешті глянула на його): Бач, який він, Борис Хведорович. Злющий-лютий боярин, — лагідним ягнятком став!

Цариця: Як видно, люди мають правду: Ти стала слабоумна, старушко. Гнівиш царя, забула, чим це пахне?

Марія: О, пі! Мій чоловік ніколи не забував палиці, як ішов до вашої думи. І вмів розправитись. Ось як! (Замахнулась і шмагнула кілька разів палицею). Бачиш? Не забула, потраплю!

Цариця (кричить): Відправ її назад в монастир!

Борис: Хіба ж може мене вивести з рівноваги базікания хворої, старої жінки? (До Марії:) Присядь! (Підсував їй менше тронове крісло).

Марія (штовхнула палицею дзигтика так, що перевернувся): Так я в Кремлі сидти не звикла! (Поки вспілі їй перешкодити, приступила до головного трону й сіла на нього). Ось як! Т е п е р справно. Ну, кажи, чого тобі від мене треба, боярине?

Цариця (крів' зуби вискливо): Старе патякало!

Марія (удає, наче б цього не чула): Я хочу тебе терпеливо вислухати. Еге ж, цього навчилася я в монастирі. Всі молодарі мають надто мало терпеливості. Вони пильнують забезпечити себе полчищами, рушницями, гарматами, тощо. — Але я хочу тобі, боярине, відкрити тайну, яка дас ще більшу силу. Це: — уміння чекати! Цілий світ можна приборкати і прибрести до рук. Еге ж! Чеканням.

Цариня: Шкода зайвих слів. Пішли її до дому.

Марія: Розгнівалась? Ну, й добре. Бо ти кричиши тільки тому, що я маю правду. Ось глянь лише на свого чоловіка! Він захопив владу і досягнув всього, за чим тужила його душа. Московія належить йому. Світ уважає його навіть за царя. Та що він з того мав? Захирій, жовтий, як віск. А все це ненаситна жадоба. Жадний слави, жадний влади, проковтнув усе нараз. І навіть смаку в цьому не відчув. Тепер влада ця тільки гнітить його погане серце. — Ти багацько краще виглядав, Борисе Хведоровичу, коли ще був боярином великого Івана. І пощо та жадоба?

Цариня: А від коли ти така тямуща стала?

Марія (схопилася в місця): Від коли? — З того часу, як ви мені кинули мале хлоп'ятко в руки. А шию підривали йому, як якомусь молодому півневі.

Йов: І ти нічого не забула? По п'ятнадцяти роках!

Марія: А що ж ви собі про мене думали? Що я в монастирі цілий день навколошках стою, щоб слати мольби за мудрого Бориса Годунова? А може думали, що вже вигасли згадки на кривду, яку мені заподіяно в Угліці? О, ні, хитрущий боярине. Інколи спросоння бачу і вдається мені, що мала головка Димитрія лежить побіч мене на подушках. І я прокидаюся, простягаю руки... хватаю, . . . чи ще дихає! . . .

Борис (в наглуому тріумфі): Я це знат, Маріє Нагаїя. А тому й звелів тебе привести. (До Шуйського.) Чи все спісав, що вона говорила, Шуйський?

Марія: Може ще хочеш мати записано, що ти вбивник?

Борис (не звертає уваги на піднесений закид): Нецласний випадок з царевичем остаетсяся таємницею. Але треба всім пригадати, що царевич мертвий. І всі повинні до святого хлоп'яти молитись.

Марія: Молитись? Невже ти став такий побожний?

Борис (як вище): Повісити кожного на щибениці, хто поважиться сплямити його пам'ять. (Щораз прудкіше.) Четвертувати кожного, хто каже, що Димитрій живе. •

Шуйський (оминаючи погляду Марії Нагої, приносить лист паперу): Ось папір, всемогучий володарю.

Марія: І навіщо це здалося?

Борис: Маси прочитати і присягнути.

Йов: Присягаї на мій хрест!

Марія (стоїть непорушино. Потім іншим тоном): Я маю присягати на хрест, що мій син Димитрій м е р т в и й? (Павза.) І чому власне я мало присягати, що він мертвий?

Цариця (різко, крізь зуби): Бо божевільні говорять, що він живе.

Шуйський: В Польщі появився якийсь перебіжчик-чернець і каже, що царевича врятовано. Закостеніле дитя в твоїх руках це — мовляв — не був твій син. Так, наче б ти була сліпа. Тому поширює чутки, що забито цілком подібного до нього хлопчика а він, Димитрій, лишився в живих.

Марія: В ін до нього подібний? (По хвили повторює потиху.) Він на його схожий?

Борис: Собака знюхалася в польськими злодюгами і продає Московщину.

Марія: Московщину? Або тільки тебе Борисе Годунове?

Йов: Присягай на святий хрест, що твоєго сина Димитрія поховано. Треба раз на завжди зробити кінець божевільним поголоскам.

Марія (із зростаючим тріумфом): А як же я можу присягати, що він мертвий?

Борис (кричить): Та ж ти бачила це своїми власними очима.

Марія: Ах так. Своїми власними очима. (Павза.) Коли б тільки знаття, Борисе Годунове, на що я власне маю тепер присягати? Чи на те, що бачуть очі в холодний день, чи вночі?

Борис: В житті сни не мають жадної ваги.

Марія: Так чому ж ти іх так лякаєшся? (Павза.) Еге ж, они бувають часто чудні. Ось раптом відчиняються двері і мій син Димитрій підходить до моєго ліжка. Повіяло нахощами весни, наче б пройшов вишневими садами. Ніч-у-ніч на моїх очах росте. Потішав мене. «Я цілком по мертвий» — каже. А я пригортала його до себе, приголублюю і шепчу йому до вушка: Скарай Годунова! (Пронизає очима Бориса й Шуйського.) Скільки — кажете — мав літ цей чоловік в Польщі? Двадцять?

Борис: Обманець він. Більш нічого не знаю.

Марія: Давай сюди папера. (Бере).

Цариця (стає з палаючою свічкою біля Марії Нагої).

Йов: (подав їй хреста): Присягай! Все чиста правда!

Марія (чита): «Присягаю, що Димитрій, син царя Івана, вже п'ятнадцять років мертвий і похований». (Перестала читати.) Чому ж мав бути правда тільки те, що ви-кликус біль? Чому правою повинно бути тільки те, що один в бояр пошився в царі й обманює Московію? Чому тільки те, що якраз моя дитина мертвa? А може правда

є інша? (Глумливо смеється, рве папера на куски). Вбивство в Углічі. . . літа в монастирі. . . може власне це тільки недобрий — поганий сон? . . О, моєго Димитрія чекає ще велика праця, ще багато дечого має він зробити для мене на світі. Це таки буде правда, що він живе! . .

Царіця: Відьма стара! (Кидас їй свічку в обличчя.)

Марія (охнула й повалилася в ніг).

Йов (заходиться коло неї): Бачиш щонебудь? Бачиш розп'яття?

Царіця (скрикуючи): Хай її засліпить! (Прожогом вибігає вліво).

Борис (приступає до Марії Нагої, скорченої на долівці): Я дуже постарів, — знеміг на силах. Погані сни вночі шматують мені серце. (Хватаеться за серце, похитнувся.) Ми не хочемо ненавидіти...

Шуйський: Я проведу тебе, царю. Ти мусиш спочити.
(Веде його.)

Борис (з Шуйським відходить.)

Йов (все ще упадає коло Марії Нагої): Бачиш вже?

Марія (протирає собі очі й обличчя. Помалу встає): Ох, як болить. Але це пройде. (Павза.) Я його побачу. (Випростовується.) Я його побачу тут в Кремлі!

Йов: Кого? Неправого Димитрія? — Самозванця?

Марія (помалу): Того Димитрія, котрий в а с с к а-
р а с !

З а в і с а.

Д Р У Г А К А Р Т И Н А.

В замку воєводи Мнішка. Велика передня вала. Ліворуч сходи в партеру. Праворуч кілька східців веде до інших кімнат. Посередині двоє великих вікон на подвір'я. На передньому плані стіл і стільці. Коло стола, похилені над мапами й паперами, сидять: князь *Адам* і *Костянтин Вишневецький* і воєвода *Мнішек*. Адам Вишневецький пише.

Мнішек: Димитрій мусить в нас поробити бояр. Великих бояр! Ми хочемо стати його дядьками й дорадниками. Допиши це, Адаме.

Адам Вишневецький (підвів очі): Невже ж і ти Мнішку хочеш нарядитись в довгі боярські кафтани? (Вискаує й наслідує ходу ведмедя.) Хочеш ведмедем тупцювати?

Мнішек: Ми і ведмеді? О, ні! І року не пройде а всі воїни в Москві носитимуть польські сап'янці. Побачиш! (Сміється.)

Марина (вбігає по сходах нагору в їздецькій одежі. Гарна, руслве волосся. Молода, вертка й дуже принадна. Не звертаючи уваги на особи, що на передньому плані, біжить просто до вікна): Ну, й навіжений же хлопчак! (Хвіснула хлистиком і вдарила по підвіконнику). А все ж таки я вишмигнулася.

Адам Вишневецький (підіймається, очарований Мариною).

Мнішек (кличе Марину): Ну, ходи-ходи сюди, дівчино в великою майбутністю!

Марина (поволі підходить ближче).

Мнішек: Знов сама їздila верхи?

Марина: Еге ж, сама. Та швидче, ніж всі інші. І багато швидче, як молодий пан.

Мнішек: Як хто?

Марина: Як валюблений, дурний, молодий пан, що грався за мною.

Адам Вишневецький: За Вами, панночко, і розумний міг би втратити розум.

Костянтин Вишневецький: Залиштеся, поки не прийде сюди Димитрій. Тільки гляне на вас, все чисто підпише.

Марина: Ловити птичку? Ні, не туди вдарились! Це мені не до вподоби.

Адам Вишневецький: А що ж саме?

Марина (гладить Мнішка по голові): Годувати старих лисиць! (Відходить квапно доправа).

Адам Вишневецький (захоплений, дивиться вслід за нею): Красуня!

Костянтин Вишневецький: От, старий блазень! Забув приказку: На чужий коровай очей не поривай! — А чи записав ти, скільки він мусить нам готівкою заплатити?

Адам Вишневецький: Кожному двісті тисяч. Мнішек дістане по коронації Астрахань наділом. (Павза.) Навіщо тобі власне здалася Астрахань, Мнішку? Та там замерз-неш на смерть. Я вже волію тепло.

Мнішек: Безумовно, цілий світ більше любить тепло, Адаме. Знаємо. (Нахилився до обох.) Але подумайте, скільки кожушин треба взимку, — як холод поза шкуру йде, — в Парижі, в Лондоні і в Відні, щоб гарні білі рамена і шийки не мерали. Соболеві хутра, ведмежі шкури. Всі вони приходять з Астрахані. Значить і можна продавати, торгувати, грошики загрібати.

Костянтин Вишневецький: Я не жид. Я хочу свою земельку. Десятин так з десять тисяч. Там ростуть мої гроши.

Мнішек: А кожен, хто тільки захоче, має сюди, має туди, та й гарненько тобі їх покосить.

Адам Вишневецький: Ого! Димитрій же мусить мене захищати, коли до чого прийде.

Мнішек: Гаразд. А хто ж захищатиме Димитрія?

Димитрій (молодик на двадцятому році життя. Блідий, утасни жорстокість. В голосі й руках пристрастъ, погляд прониклий, сугестивний. Бривається по сходах. В одежі іздця, хлистик на руках. Кричить повернувшись дозаду): Вона мусить бути тут в домі. Я сам бачив, як причвалала сюди в двір.
(Адам Вишневецький скоплюється, Костянтин і Мнішек теж саме).

Мнішек: Матко Боска! Димитрій?

Димитрій (пручається, коли слуги хотять його силою затримати): Геть к бісу, шелепо!

Ладам Вишневецький (кинувся прожогом на сходи, гукає на слуг): Руки пріч від високого пана!

Димитрій (підходить, важко дихаючи, нагору): Прийнятли — не дуже то приязне!

Ладам Вишневецький: Воєвода Мнішек послав вам на зустріч тридцять вершників. Чому ж приходите самі, як же бражк?

Димитрій: Тридцять вершників! Кволі старці вони, от що! Навіть молодих коней вони влінують. Тільки трохи пустив я свого вороного чвалом а по них і слід загинув. Хіба за яку годину надтягнуть. Можете слідкувати в вікна, пане брате!

Ладам Вишневецький: Нам ніколи виглядати в вікна. Треба підготовляти ваші справи.

Димитрій (бере його за плече): Ти знаєш, що в Греції боги з хмар сходили на землю. Це тобі не казка. І боги існують ще й сьогодні на землі. От раптом стойте тобі перед очима а решта світу: хмари — мряковиння.

Мнішек (підходить до його): Вітаю вас щиро в мойому дому, високий пане.

Костянтин Вишневецький: (звертає увагу Димитрієві): Воєвода Мнішек вітає вас.

Димитрій: Воєвода. (Спамятався.) Ах, так! Ви послали мої своїх вершників, пане воєводо. І ми мали зустріну-

тися верхи на конях а не тут внизу в кімнаті. Ну, що ж! Не так склалось, як гадалось. Моя вина, шкодую!

Костлигин Вишневецький: Нічого, Ваша Милосте. Скоріше сядемо за стіл. Зайві церемонії тільки час забирають. (Запрошує його сісти).

Димитрій: І справді, сідаймо. (Всі садовляться).

Адам Вишневецький (підсовує йому папера): *Pactum*, Ваша Високосте.

Димитрій: Ах, *pactum*! (Читає розсіяно. Потім нагло відкладає папера.) Дурниця! Я знаю щось важніше.

Мнішек: Маєте відомість з сейму?

Димитрій (сміючись): Ще щось більше.

Адам Вишневецький: Знаєте щонебудь про Іх Величність?

Димитрій: Еге! Щось нове про Іх Величність. Але не про короля Жигмонта. (Встас, випростався.) Величність, — Масив, це таємна сила, пане воєводо *Мнішку*! Ніяк її не скопиш. Її тільки можна відчути. Ось, гляньте, весна! Якась невидима сила родиться раптом й охоплює цілий світ. І наче в чарівній казці все в природі стає більше, буйніше, щасливіше. Такою скритою силою мусить бути для своєго народу король, володар. Він має довести народ до розцвіту. Розумієте мене, пане воєводо?

Адам Вишневецький: Воно все гарно... Навіть дуже мрійливо! (Стукає пальцями об стіл.) Але пора б нам читати *pactum*! Не була це легка річ його скласти.

Димитрій: Хіба ж це так важно, що я мушу платити?

Мнішек: *Pactum de contrahendo*! Все ще висить в повітрі.

Димитрій (бере папера, читає): Астрахань! Невже так знаєте Московію й почувастесь вже як у себе дома? (Відкладає папера.) Проміння сонця цілавало русяве волосся жінки! .

Мнішек: Може краще ввечері побалакаємо далі, Ваша Милосте? Перше треба б вам спочити.

Димитрій (зірвався з місця, його голос бренить пристрасно): Спочивати? Спати? Верхи гнатися! Верхи! Верхи! Всього п'ятьдесят сягів був я від неї. (Павза.) За нею міг би я гнатися і в саме пекло.

Мнішек (в бік до Костянтина): Це він про Марину!

Костянтин Вишневецький: Рибка клює! Бери на ум, Мнішку! Це може винести більше, як астраханські хутра!

Мнішек (підходить до Димитрія): Як видно, захопились юдою верхи, високий пане. Нічого дивного! Весняний день! Ви молоді! . . .

Димитрій: Мабуть зіпсував я нашу першу зустріч, інше воєводо? Воно — звичайно — більш уроочисто, коли зустрінутись та поздоровкатись на конях. (Обнімає його довірливо.) Але ось так, як тепер — краще. Якось зразу почував себе чоловік близчим. Чому власне ти хочеш мені помагати, пане брате? Робиш це з внутрішнього переконання?

Мнішек: Ви носите на своїй шиї хрест князя Мстиславського, Ваша Високосте. Старий лікар Симонов підтвердив це стократними присягами. В Углічі вбито іншого хлюпця! Ви є син царя Івана. Всі докази за вами.

Димитрій: Але я питав про що інше, пане брате. Що думаєш ти? Що ти почувавши?

Мнішек: Послухайте краще, що я робитиму: Я приготував три тисячі верхівців до походу на Москву. (Павза.) Ну? Незадоволені, Ваша Милосте? Страйвайте тільки, і вас візьме нетерплячка! (Павза.)

Димитрій: Раніше, коли мене таскали в монастиря монастир, в міста до міста, пане брате, то бувало часто і хворий був я від нетерплячки! Це була мука, коли вони своїми порепаними мордами підходили близько і дотор-

калися мене. Але з того дня, як мені сказали, хто я, — з того дня я здоровий. Тепер вільне повітря довкола, навіть коли вони тиснуться до мене і кричат мені до вух. Хто я — це почуваю я до кінчиків пальців. Тепер знаю, що яувіду в Кремль. Так певно, як оце тепер день-у-день усе більше й ширше розгортається весна. Еге ж, ви мусите перед боярською думою виявити і доказати, хто я. Ви мусите поспішати з вашим «пактум». Я не можу чекати.

Мнішек: Війна не терпить зволікання. Людей моїх бере нетерплячка, напружають сили, вилізають зо шкури.

Димитрій: Не пошкодить їм, як надихаються доволі ще пахощів весни. Всі ми маємо налітися щастям вщерь ще перед тим, як зважимось на смерть за нове життя. Тільки щасливі їдуть у Москву! Оце вам нове боєве гасло!

Мнішек: Що з ним робиться? Очманів чи дурману наївся? Белькоче немов закоханий півень.

Адам Вишневецький: За цим криється Марина. Повір мені!

Мнішек (порозумів): Марина! (Підходить до Димитрія): Вибачте, Ваша Милосте! На радощах, що ви прибули, ми загавились та й за шану-честь забули. Навіть чарки на прийняття не піднесли. Дозволите — я потурбуюсь. (Виходить швидко вправо).

Димитрій (ходить то сюди, то туди).

Адам Вишневецький (дає знак Костянтинові): Випийте спершу, високий пане. Опісля відпочиньте. При трапезі побачимось. Потім знов приайдете в розум. (Оба хутко відходять).

Димитрій (підходить до вікна й виглядає).

Марина (появляється зправа з наповненою чашею і на два східці вище перед Димитріем зупиняється): Вітай, царевичу, в нашому домі!

Димитрій (обернувшись, дивиться пронизливо, пової): Сон —
мана! Неземна з'ява!

Марина: Мана не іздить верхи. Я *Марина* *Мнішек*.

Димитрій (стоїть, наче вкопаний).

Марина (сходить до його вниз): Вино холодне. Підкріпить
сили по шаленій ізді.

Димитрій (вдивляється в неї, помалу): Чому ти від мене
втекла?

Марина: А чому ти мене здоганяв?

Димитрій: Давай вино.

Марина: Милости прошу, царевичу. (П'є перша, опісля
подас чашу йому).

Димитрій (бере чашу): Твої уста торкнулись ось цього
красчку! (Пригублює на цьому місці і п'є).

Марина (сміється). Не туди попав, царевичу. Мої уста
були над крилом гербу. (Показувє.) Ось тутечки я пригу-
билась.

Димитрій: Твоє волосся чарує — палить мов вогонь!
(Порива її до себе й ділує).

Марина (дається спершу поцілувати, потім відштовхує його
від себе): З тобою інакше не можна зустрічатися, хіба
тільки на коні, як в якимсь розвишкаю?

Димитрій (не пускає її, хоч вона й пручається): А хочби
її так? Але вдруге не втечеш. Схоплю твого коня за уз-
дочку, посаджу тебе біля себе і помчимось удвох за віт-
рюм паздогін, аж поки темна ніч не вкриє землю своїм
чорним рядном.

Марина: Пусти мене.

Димитрій: Оце твое привітання?

Марина: Я піднесла чашу царевичеві, а не яко-
мусь блідолицьому хлопчакові. Таких вже мало по вуха.
(Стогидли вони мені! Всі на одну міру шиті, у всіх одне
і теж: благати і гровити!)

Марина: І гарячу молитву до неба послала.

Димитрій: За мене?

Марина: Знаєш, про що я молилася? Щоб він мене не вдогнав! — Я хочу його підганяти! Хай іде — жене — мчиться, все хутчіш-бистріш. Все далі й далі! Аж до самого Кремлю хотіла б я гнатися перед тобою, царевичу.

Димитрій: Богине!

Марина: Еге ж! Так я уявляла собі свою зустріч з царевичем! Коли мені подавали до рук чашу для його, я трусилася, як мала дівчинка. А тепер? Тепер цей мужчина, що хоче мати корону, — це тільки коцур-кіт, що крадеться по дахах. Серенаду співа! Замість того, щоб світ піяти — добути, хоче про його забути.

Димитрій: А він його таки візьме, Марино. (Обніма її.)

Марина (відштовхує його): Геть, не займай, а то батька покличу. Чіпляється, як той конюх.

Димитрій (схватив її).

Марина: Тату! Тату!

Мнішек (приходить вправа): Марино!

Димитрій (пускає Марину, стоять ні в сих — ні в тих).

Мнішек: Ви ображаете мене в мойому домі, Ваша Милосте.

Димитрій: Як бачу весна вже переспіла. Сонце вже починає пражити. Звели сідлати коней, воєводо. До Кракова! У короля Жигмонта прохатимем прав і помочі.

Мнішек: А що, коли поляки відмовлять?

Димитрій: Тоді зважимось самі на війну.

Мнішек: Ще треба про дещо поговорити, пане.

Димитрій: Знаю! Пактум! Вишневецький вже його цише! За Астрахань не бійся, воєводо. Їдемо! (Вправо геть.)

Мнішек (присступає до Марини): Марино! — Моя розум-шице велика. Що скажеш про Димитрія?

Димитрій: Хто важиться тобі грозити?

Марина: Нависом бігають біля мене, облітають роєм, чигають по темних кутках і жебрають. — Вночі навіть з музикою приходять... І потім несе від них пахом захлюблених котів, що сновигають по дахах. А поллєш їх чим-небудь, — злякаються і порхнуть в темноту.

Димитрій: Справжня богиня! А огризається, як розчаровані дівчата??

Марина: А може ти розчарований? До цього я мала б більше причин.

Димитрій: Кохаєш іншого?

Марина: Еге ж, іншого. (Близько біля його.) Я розкажу тобі про його, як хочеш.

Димитрій: Чого рвеш мое серце, чого мучиш мене?

Марина: Ти мене мучиш, ти! (Нахиляється до його зовсім близенько.) Всі мужчини тут, мені осоружні. Все, що вони говорять, це — наче витерта монета, що пройшла крізь тисячі рук. Дурні вони і слабі. Надокучило вже мені слухати цих слабодухів.

Димитрій: Така доля і всіх сильних, Марино.

Марина: Але раз почали шептати щось нове. Правдиву історію. Один встав і оповідає — так як інші «добрідень» кажуть, — що він поставить світ на голову. — «Я царевич» — каже і навіть про свідків не думає, щоб повірили його словам. «Цілу Московію кину собі під ноги». — Одні сміялися, другі хитали головами. Я ні.

Димитрій: А що ти собі думала?

Марина: Я собі думала, що це мусить бути незвичайна людина. Хто так жагуче прагне корони, той має голову, яка мусить бути коронована. Я зразу пізнала тебе, царевичу! В той мент, як побачила тебе між тридцятьма вершниками.

Димитрій: І потім миттю скочила на коня і полетіла?

Марина: Молодюк.

Мнішек: Оце і все, що ти знаєш?

Марина (помалу): Ще щось! (Нахиляється до його вуха.)
Улітку буду в Кремлі!

З а в і с а.

ТРЕТЬЯ КАРТИНА.

В домі князя Адама Вишневецького в Krakovі. Низька заля в рівній площині; вікно на широкий двір. Заля повна молодих ляхів. Всі озброєні і кричать всуміш. Гульба-піятника. Шоть, аж захльобуються. Вправо на передньому плані при відокремленому столі два молоді польські шляхтичі *Бучинський* і *Розинський*.

Бучинський (обертається назад): Не кричіть! Версціте аж в уях ляшти. Краще зробили б, якби берегли трохи свої голоси.

Польський вояк (виступає вперед): Для чого?

Бучинський: Як засядете в Кремлі, то там — думаю — краще кричати, як тут.

Польський вояк: Там кричатимуть москалі, пане Бучинський. А ми будемо в їх постелях воркувати та солодкі слова шептати. (Загальний регіт.) Еге ж! Хутра московських жінок товсті, та м'ясо, що в них закутано — м'якеньке. (Шум.)

Адам Вишневецький (виходить вперед, вітається з Бучинським і Розинським і присідається до них): Добриден!

Бучинський: Як справи в сеймі?

Адам Вишневецький: Комедія тягнеться до безконечності. Можна заснути.

Бучинський: А чи не впасті нам в нашими людьми й розвігнати цю голоту під три черти?

Адам Вишневецький: Тоді з балакунів зробиш героїв. Хай тільки ляпають собі язиками, аж поки цілому світові ю набриднуть. А тоді ще нас і прохатимуть, щоб іх розворощить.

Розинський: Заграсте з нами партійку?

Адам Вишневецький: З приємністю. Хто має карти?

Розинський (витягає з кешені колоду карт): Ось вони. (Кидав їх на стіл.) Хто вдає?

Бучинський: Давай сюди! — (Роздає карти й починається гра. Інші зацікавлюються й починають приглядатись). Увага, Розинський! (Ходить.) Ось!

Адам Вишневецький (придає).

Розинський (в розмахом б'є карту): Не поможе — ані Святий Боже, Бучинський. Я перебиваю! Іменно: Я маю короля. (Грачі скидають карти. Глядачі заметушились).

Адам Вишневецький: Мусиши дати реванж. Мішай карти, Розинський! (Розинський мішав й роздає. Гра починається знову. Грачі зацалуються).

Бучинський (кидає одну карту на стіл): Але цим разом я тебе вияв! — Помітив?

Розинський: Нічого не помітив. (Кидав карту на стіл.) Я шив перебиваю королем.

Бучинський: Тут щось не тес.

Розинський: Це звичайно говорять всі програвші.

Адам Вишневецький: Далі! Але — давайте — я помішав.

Розинський: Будь ласка.

Адам Вишневецький (мішав й роздає. Довкола грачів утворюється поволі перстень глядачів, що в увагою слідкують за ходом гри. В залі повна тиша. Чутно тільки удари карт об стіл). Адам

Вишневецький ходить). Ну, тепер справді цікаво. Придавай, Бучинський.

Бучинський (придає): На цей раз виграсте ви, пане брате.

Розинський: Гов! Тримай бики — бо процесія йде! Я маю ще одного козиря. Перебиваю знов королем.

Бучинський (кидає карти): Не везе! Платимо!

Адам Вишневецький: Пардон! Так легко воно не йде.

Бучинський: Хіба пе все одно? Скоріше — чи пізніше, а платити треба. Тільки сир відкладаний добрий.

Адам Вишневецький: Насамперед мушу переглянути карти. Щось мені тут смердить. (Відкриває всі ходи).

Бучинський: Ви пішли дамою, пане брате. Я дав сімку. А *Розинський* перебив королем. Все як слід.

Адам Вишневецький: Так, так. (Переглядаючи карти.) Крім маленької помилки, яку зробив пан *Розинський*. (Витягає одну карту.) Король фальшивий. Його всунули нам до карт з чужої гри, з іншої колоди. Мабуть хтось лисом підшпитий, собакою підбитий. (Раптом на-пружена тиша).

Бучинський (обурений): Так ось воно що, пане браце! Що ж ти замовк, наче води в рота набрав? Ну, промов слово, *Розинський*!

Розинський (цілком спокійно і зрівноважено): Еге ж, еге ж, вже говорю. Правда ваша. Я замішав до гри чужого короля. Нічого не вдієш! Тільки таким чином тепер в світі виграєшся.

Адам Вишневецький: Кинь жартувати!

Розинський: Я не жартую. Я беру справу так само поважно, як і ви. (Звертається до інших.) Скільки варт гра? Дуката? (Витягає дуката й кидає його між людей.) Ось він! На вино!

Ладам Вишневецький: Так не водиться. Брудно-фальшивою грою ти порушив нашу честь, образив наш шляхецький гонор.

Розинський: О, ні! Я кинув тільки жмут світла на нашу політику.

Ладам Вишневецький: Що це має означати?

Розинський: Рачте собі тільки пригадати, пане браце. Адико ви мене самі питали, що я думаю про цей похід на Москву. Коли хтось у нас сьогодні ріже правду в вічі, то може дістати такого прочухана, що забуде язика в роті. А тому я підійшов до справи дипломатично. Я свою відповідь... висловив в картах! *Voilà!* Чого власне ідемо походом на Москву? Бо фальшивим королем можна все побити.

Ладам Вишневецький (сипнув пригорщу грошей дозаду): Чого витрішились розяви, мов на ярмарку? (Глядачі подікуються до заду валі. До Розинського): Шулер!

Розинський: Для тих, що програють, це образа. Але для тих, хто виграє? (Схиляється до його.) Моя гра була дуже повчайча. Скажіть, коли ви спохватились і відкрили оцю мою штуку, пане браце? Аж за третім разом, неправда? Отко! Оцей молодик, це тільки перший фальшивий цар. І все піде гладко, як по маслі, якщо ми поспішимося. Ні кому і в думку не прийде роачолопувати оцю штукенцю, лік в мертвого царевича робиться живого царя. Головна річ, не гаяти часу, а тоді переб'ємо все. Посадимо його на білогривого коня і без бою в'їдемо в Кремль. Світ вільяди кориться і гне спину перед королями. Ба, й перед покінним, кого за такого має.

Ладам Вишневецький: А чому ж ти йдеш також у Москву, коли в його не віриш?

Розинський: З чесного жнива можна тільки до Нового Року накривати до столу, Ваша Милосте! Щоб жити, треба

деколи й грати. (На задньому плані гармидер. Входить воєвода Мнішек і Марина.) Ось спитай воєводу Мнішка!

Мнішек (іде допереду й тяжко сідає на стілець): Годі далі витримати! Десять годин вже мелють язиками. І хочби тобі один сказав, що в його дійсно на умі.

Розинський: Цього вам ніяк не второпати! Неправда, Ваша Милосте? (Всі сміються).

Марина: Мойого батька що інше вигнало з сейму, пане Розинський. По кожній промові всі вирячували башки на його: ану — мовляв — яке тепер зробить лице? І король Жигмонт, і архієпископ, і краківський каштелян. І як один голос: у всьому — мовляв — винен батько.

Розинський: Ну й брехня ж, панночко! (Всі регочуть).

Марина: Грубіян, ведмідь!

Розинський: Та це ж неправда, що всі дивились на воєводу. Всі вони дивились тільки на панну Марину, що сиділа біля свого батька. Навіть у сеймі — посли, це тільки мужчини!

Марина (протягає йому руку): Милий ведмедику!

Розинський (стас на одно коліно, цілує їй руку).

Марина (гладить його по голові): І ти ідеш з нами в Москву, гарний ведмедику?

Розинський: Безумовно, панночко!

Вітановський (молодий польський шляхтич, вривається з падвору. Гукає на всю губу): Кінець чеканню! Тепер можемо рушати!

Мнішек (зірвався): Кинь погані жарти! ..

Вітановський: Сейм розбитий. От де можна було луснути зо сміху. Точнісінько, як часом діти граються в коло, один раптом пустить а всі летять шкіреберть і розбивають собі голови. — Гей-га!

Мнішек: І жадного рішення щодо війни? Хто за війною в москвином а хто проти?

Вітановський: Ні, батьку Мнішку. Сотня магнатів не могла проявити дрібку сильної волі. І хто тепер цю волю має, тому належить Польща. І ще їй Москва до цього.

Розинський: Комедія! Одна комедія, нічого більш!

Мнішек: За свою губу колись заплатиш головою, Ровинський.

Вітановський: Це все ж таки краще, як у страху за свою голову забути язика в роті. Це була справді комедія. І повсім не погана. Навпаки! (Вискачує на стіл.) Ось я вам цираз покажу. Передусім король, — це знаменитий характерний актор.

Мнішек: Злівъ!

Марина: Лиши його, батьку! (Всі тиснуться до стола й оточують Вітановського).

Вітановський (на столі, в комічним патосом): Перед вами, шановна публіко, головний герой гри. (Наслідує Димитрія.) Димитрій, московський царевич, що його десь вигріба князь Адам Вишневецький. (Гучний протест.) — Ні? — Так винайдений всемогучим воєводою Мнішком! (Знов протест.) Геж неправильно? — Тоді, зроджений загадково таємничими очима Марини Мнішківни. (Протест.) Ну, щоб вам догоditи: сотворений Богом!

Адам Вишневецький: Вилиши царевича з гри.

Вітановський: Радо вчинив би, але ніяк не виходить, Вища Милосте! Він же у нас головна особа. Так отже тут стоїть Димитрій. Це собі запам'ятаєте, правда? (Робить ірок на столі.) А тут виступають інші головні особи: король Йоганністон, єпископ віленський, воєвода Острівський.

Мнішек: Короля ображати не смій.

Вітановський: Я знаю, що йому належить. Даю йому першому слово. (Урочисто-благодійним тоном): Ми маємо про уриці короля дуже високу думку, принце Димитрю. Король — це найважніше знаряддя Бога. І Провидіння Боже,

всюди сущє — всевидюще, в першу чергу охоронятиме це знаряддя. Хто ж міг би Йому в цьому перешкодити? А тому ми не можемо вам дати жадного іншого проводу. Хай провадить вас Б о г. (Люди пlesкають Вітановському).

Адам Вишневецький: Надуте пустомельство!

Вітановський: Чого ж так суворо, Ваша Милосте? Димитрій цілком задоволений. Ось послушайте. (Перескакує знов на другий бік стола і наслідує Димитрія.) Спасибі Вашій Королівській Милості за шляхетне слово! Так, — тільки право єдине рішає про хід історії.

Розинський: Еге ж, еге! Головно, тоді, коли це право має ще й досить гармат!

Вітановський: Розумне слово, Розинський. А краківський каштелян зразу ж Димитрієві у відповідь: «Вся честь вашому переконанню, принце», — мовить. — «Але чи не наша кіннота й самопали причиною того, що ви тут?» — (Перескакує на другий бік.) На це Димитрій: «Ні, пане краківський каштеляне, я тут, щоб вам правду відкрити». (Перескакує назад). На це каштелян: «Так тоді рушайте собі в похід самі з вашою правдою до Москви».

Розинський: А що ж на те пан воєвода Mnішек?

Вітановський: Твоя цікавість, Розинський, зовсім зрозуміла. І ввесь сейм невпинно так і зорив за ним, цікавий знати, що він на те. А воєвода раптом із залі щез. — Счинилася метушня. «Де Mnішек?» — гукають. — «П'ять тисяч їздців привів з собою. Навіщо йому потрібні?» — А тоді давай кричать литвиини: «Він їх потребує проти нас! Насильство!» — І почалось!... Інші ім у відповідь: «Насильство! — Насильство!»... крик, вереск, пожалься Боже... (Витягає з кешені хустку й витирає піт з чола.) Ось так воно було. І на це сейм розбився.

Марина: А Димитрій?

Вітановський: Принц Димитрій стоїть непорушно, мов невинне ягнятко. Тільки підсміхачеться. Може тому, що його ця правда оплутала. — А може робить собі смішки, що цілий світ через нього бійку завів та й за чуби дереться.

(Знадвору чути щораз сильніше гамір і крик юрби).

Мнішек (скочив): Що там таке? Чи не хочуть литвини справді з нами зчіпитися?

(Галас стає виразніший і чути оклики: «слава!» Твориться шпалера, якою жваво проходить вперед Димитрій. Всі встають. Вітановський збентежений залишається далі на столі).

Димитрій (підходить насамперед до Марини й цілує їй руку): Марино! (Потім звертається до Мнішка.) Добриденъ, Ваша Милосте. Даремно шукав я вас в юрбі. Події ринуть, мов вода zo стрімкої гори. Хочу бути поблизу вас. — (Хоче сісти, побачив Вітановського на столі.) А ти чого на столі?

Вітановський: Це так в жарт, Ваша Високосте. Сейм мене трохи розсмішив.

Димитрій: Розсмішив? — А мені це видовище пройняло серце, пане брате. Всі вони почували себе ще так певно, наче б цілий світ мали в кешенях. І враз — в один мент всі оторопіли, втратили відвагу-пиху і як обманці, що їх зловлено на гарячому, в страху перед карою, безпомічно кидаються вrozтіч. І все це з одного слова-речення: Я вірю в правду і справедливість! (До Мнішка.) Вам ще не дивно, Ваша Милосте? Цілий світ здається такий заплутаний — замотаний і раптом все прояснюється! Тільки те, що справедливе й правдиве може перемогти. Чи ж не є це вже цілий план нашого походу? Ходіть, милости просю, зо мною, чекають ще нас важливі поради. (Подав Марині руку й хоче йти).

Вітановський: Ще один мент, Ваша Високосте! В імені справедливості! (Гнітючатиша. Вітановський впялив очі в Димитрія).

Марина (прискакує до столу): Мовчи!

Вітановський: Не хвилюйтесь! Та ж я хочу тільки піднести оклик слави. (Гучно.) Хай живе царевич! Хай переможе правда!

Димитрій (щасливий): Спасибі тобі, пане брате. Хай переможе правда! (Відходить з Мариною, інші за ним. Тільки Вітановський і Розинський лишаються самі).

Розинський (шукає щось на долівці).

Вітановський (скочивши zo столу): Що ще там шукаеш?

Розинський: Збираю свої карти докупи. (Передає Вітановському колоду карт). На, ось вони. Тими картами ми грали.

Вітановський (переглядає карти): Карти справедливі — та король фальшивий. Але гра брудна, хоча король то ніби й чистий.

Розинський: Те ж саме й я собі подумав, панє браце.

Завіса.

ДРУГА ДІЯ.

ПЕРША КАРТИНА.

Вільна околиця коло Добринич, засніжена. Зліва стирчать чорні від диму мури спаленої садиби аж до самого переднього плану, залишаючи вільним тільки вузенький перехід. Приходять Борис Годунов, Ксения й Шуйський, загорнуті в білі хутра. З ними їде Маржере, що відрізняється чорним плащем.

Борис (попереду інших. Дужими кроками розмірює місце між мурами): Сюди! Залишимося тут!

Ксения: Тут не матимеш спокою, батечку! Ти мусиш нарешті поспати!

Борис: Навіщо? Хто думає про спання, той накликає смerteь.

Шуйський (мерзнучи): Ух, і лютий морозище. Хоча б тобі вогник який. Мене аж до кісток пройняло, за серце щипа.

Борис: Бо твое серце надто холодне, Шуйський. Отде собака зарита! Ти навіть тоді заковизлий, як люди влітку по луках танки виводять.

Шуйський: Коверзуш, царю. Ти сьогодні в якомусь химерному настрої.

Борис: Помітив нарешті? (Зліва виступають маршем вояки. Поверх риштунку всі вкриті білою габою. Борис робить рух рукою в бік машеруючих.) Як тобі подобаються мої снігові баби? (Чета вояків підходить ближче і перед царем зупиняється).

Один з вояків (викрикує): Цар!

Борис: Цільте — тихо! Сьогодні ви тільки сніг! А сніг не кричить. Вишикуйтесь за дворищем! (Вояки маршують далі).

Шуйський: І навіщо власне це переодягання?

Борис (до Ксені): Ходи, люба дитино! Скажи Шуйському, навіщо люди інколи зміняють одежду. Йому це не відомо!

Ксеня: Щоб іншого обдурити, — батечку.

Борис: Чуєш, Шуйський? Мотай на вус! Сніг поглине білих вояків. І в полі нічого вже не видно. Всюди тільки сніг.

Шуйський (показує на вояків, що відмашеровують): Це були останні. Поспішаймо до своїх коней, царю.

Борис (виступає вперед): Стійте!

Останні вояки (зупиняються).

Борис: Де ваш трубач?

Сурмач (виступає вперед): Тут!

Борис: Інші можуть іти далі! (Рух.) Але потихеньку, як маком сій. Як духи мусите маршерувати. (Вояки відходять доліва. Борис оглядається довкруги.) Я хочу мати стілець.

Шуйський: Так ти все ж таки втомлений! .

Борис (влобіно сміється): Зовсім ні! Але коли ви стоїте, то мені годиться сидіти. Забуваєте скоро, хто я.

Шуйський і Маржере (шукають): Все поглинув вогонь. Нічогісінько нема.

Борис: Ах, так. Ви вмісте сидіти тільки тоді, як стілець вже готовий під носом. (Оглядається довкола себе, побачив грубу каміннюку.) А то треба часом і з розвалин добути собі сідець. (Прикотив каміннюку допереду й сів.) А тепер підійди ближче, Маржере!

Маржере (підходить ближче): Ваша Величноте? (Зупинився).

Борис: Ти мабуть думаєш, Маржере, що ми у вигорлій садибі. Помиляєшся. Сьогодні власне є тут Кремль.

Маржере: Pardon, Votre Majesté! (Стас на коліно).

Борис (залишає його в цій позиції): Твої гармати готові, Маржере?

Маржере: Батареї стоять на найближчому краю лісу, Ваша Величноте. Всі дула точно випилювані. Готові до випалу.

Борис (рух): Можеш взяти під обстріл ціле поле?

Маржере: Так точно, Ваша Величноте. Як захочемо, то ніхто живий не вийде.

Борис: І коли б це був цілий полк? І бистрі ізді?

Маржере: Поваляться з коней як мухи. І незчуються, звідки лихо вдарило.

Борис: Молодець, Маржере! Хвалю! (Встає, скидає свого плаща; в чорному риштунку.) Візьми мое біле хутро! Дай мені своє!

Маржере (міняє хутро царя й бере на себе. Борис одягає чорний плащ).

Борис: Ну, тепер і ти став клаптиком мандруючої сніжини. Гляди ж, щоб був швидко біля своїх гармат.

Ксеня (підходить до Бориса): А ми, батечку?

Борис: Ми лишаємося!

Шуйський: А що ж нам тут ще робити, царю?

Борис: А ти як думаєш? Чого я одягнув вояків в білі сорочки? Тільки для втіхи Димитрія, що — мовляв — вони кудись щезли?

Шуйський: Ти хочеш його збити з пантелику. Він не знатиме в чому справа, без журно прогавить відповідний момент і впаде в лапку.

Борис: Крайня пора! Бо досі тільки ви гав ловили й даремно марнували... і людей і час. (Скочив, спалахнув гнівом.) Головним чином ти Шуйський! Як довго ти в полі? А Димитрій і досі не спійманий.

Шуйський: Час працює для нас. Військо з дня-на-день стає сильніше.

Борис: Навпаки! Час нас виснажить докраю і видовбас очі. От що, Шуйський! (Проходжується неспокійно то сюди — то туди.) Ти повинен був спіймати цього обманця, цього молодого злочинця й закувати в кайдани на пострах людям і на науку. А тоді нарід прозрів би і казав: «Оце ж він, той дурисвіт, що ману напускав, — дивіться на його та смійтесь людоњки. І ціла війна була тільки сміху варт!» — От так казали б. Але ти все чекав і чекав а він з кожним днем все більше поростав у силу. І тепер став з його велетень. І тільки через твою боязкість. Давним-давно мав ти з ним зробити короткий порахунок. Віч-на-віч!

Шуйський: Та хто поважився б підійти до нього так близько?

Борис: Відважніший чоловік, Шуйський! А коли відважного дастъ-біг то розумний, второпній, проворний чоловік. (Павза.) Ну, нічого! Тепер ми підійдемо в білих сорочках. (Прислухається.) Мабуть і не прийдеться нам вже довго чекати.

Шуйський: Поспішаймо до своїх коней, царю. Ми вже останні.

Борис: Так і треба. (Павза.) Тільки так ми зможемо бути перші, що побачуть цього лотра-обманця. Еге ж, боягузе. (Вітрить в повітрі.) Нічого не чуєте?

Ксеня: Ні, батьку.

Борис: Ну, ти виросла вже в Кремлі, люба донечко. За кожними дверми хтось стояв, що хухав на тебе, ніжив-манірив. Ні очей, ні вух вже в тебе немає. (Пригорнув її до

себе.) Давай я розбуджу твої вушка. (Повертає голову назад.) Їздці! Несуться по сніжному полі!

Маржере: Передній відділ ляхів щось дуже сміливий
Votre Majesté!

Борис: Ще б пак! Інакше не ліз би нам навпереди. . .
(Ходить туди й назад.) А хіба ж я — думаєш — надаремно
казав витягнути твої гармати на край лісу? Або так-собі
тільки на жарт переодягнув своїх вояк? Димитрій мусить
вірити, що ми втікаємо. Тоді цей хвастун понесеться стрім-
голов із своїми їздцями і — птичка запморгнеться в сільце.

Маржере: Ти не маєш жадної охорони, царю.

Борис: Жадної охорони? Адже повітря чисте, ясне.
А на полі типша, як маком сій. Тож — думаю — край лісу
чутимеш всякий сигнал?

Маржере: Авже ж, цілком певно, Ваша Величносте.

Борис: Цього досить. Я маю з собою сурмача, щоб
~~зати~~ тобі знак. Як тільки я тут звелю засурмити, вдариш
~~з~~ гармат. Передня сторожа самозванця в цей мент про-
~~їдитиме~~ полем і ти її розіб'еш в пух і прах. І духу не вспіє
~~набрати~~. А мої білі воїни знечев'я вигулькнуть і зловлять
цього приблуду, як мишу. Ні, ні, я не помилуюсь. Він
їде на чолі своєї стежі. Грається у війну, як хлопчак з
олювянними воячками.

Шуйський: Це може бути небезпечне для тебе, царю.

Борис: Ах, ціле життя — одна небезпека. А ти крапце б
~~на~~ світ не родився. (Звернувся до сурмача.) Сюди, сурмачу!

Сурмач (виступає вперед).

Борис (показув йому.) Станеш там і дивитимешся на
мене. Чуєш? Що б то не було — тільки на мене!

Сурмач: Так точно, світлий царю.

Борис: Про ніщо інше не турбуйся. Навіть коли б
циле поле вкрилося кіньми.

Сурмач: Якими кіньми, царю?

Борис: Кіньми обманця, йолопе.

Сурмач: Та як тоді нам тут лишатися? Тоді нам тут і шабаш.

Борис: Боїшся за свою голову?

Сурмач: Ніде правди діти, світлий царю!

Борис: Гаразд. Тоді і добре сурмитимеш. Як дам тобі знак, почнеш трубіти. Як на страшному суді.

Маржере: Un signal très exact, je vous prie, Majesté! Іздці швидкі. Один мент запізно і Димитрій нам вимкнеться. А ми стрілятимем до снігу.

Борис: Не байся! За що я візьмуся — не попущу. А тепер, Маржере, притильмо до своїх гармат.

Маржере (вклоняється): Votre Majesté! (Геть).

Борис (ходить туди й назад): Ну, що ж? Як почувастесь? (Знов оглянувся, прислухається.) Ще не чуєте іздців?

Ксеня: Ой лищечко! Я боюся за тебе, батьку!

Борис: Боїшся? В Кремлі можна було боятись. Там у всіх закутках — ходах-проходах чигали примари. (Здалеку чути тупіт кінноти.) І вночі не давали спокою. Я спросоння зривався і вискачував з постелі і кричав. Але що поможе крик? Примара насичається твоїм жахом і ще більше росте, стає нахабна, настирлива і до живого добирається. (Іздці щораз ближче.) Та нарешті ти в моїх руках маро проکлята. Аж тепер доїду я тобі кінця. (Іздці цілком близько).

Шуйський (дивиться вліво, дуже схвилюваний): Вони зіскакують з коней...

Борис (кричить): Нахаба! Бахвал!*

Димитрій (голос з надвору): І тут в розвалинах ні живої душі? Невже ж Годунов немає вже жадних вояків?

Ксеня: Що за дивний голос у нього?

*) бахвал (рос): — хвастун, чванько.

Димитрій (вривається допереду. В срібному риштунку, сяючий, певний себе. Побачивши Бориса та його супутників вмент спився): Піддаєтесь? (Павза.) Ніхто вже не стоїть за Годуваном?

Шуйський: Іх не долічишся, молодицю. Тільки, у війні не кричать вони, як на ярмарку.

Димитрій: Та проте гарненько скриваються...

Борис (виступає поволі допереду і стає віч-на-віч перед Димитрієм): Я не скриваюсь. Я тебе чекав.

Димитрій (відступає крок назад): Борис Годунов! (На задньому плані зібралось декілька з його дружини. Димитрій рашучи звертається до них.) Борис Годунов пійманний!

Борис: Ще ні!

Димитрій: Піддайся!

Борис (твердо): Блазню!

Димитрій (не збився з пантелику): Ах, так, багато ти лиха накоїв та злих чуток про мене до світа розпустив, Борисе Годунове. Але інакше й не могло бути. Страх відбирає розум. Я помсти не хочу. Вона тільки муить серце. Можеш бути спокійний за своє життя.

Борис (іронічно): Чим же я заслужив собі так швидко твоєї ласки, молодий пане? (Павза.) І не дивно тобі навіть, як це так раптово-несподівано впала перемога до твоїх рук?

Димитрій (не проглядівши Борисової гри): О, причину легко найти. Ти хотів вбити мене, але не попав в ціль і влучив сам себе. Спершу гриз тебе жаль-сумління, а з того часу, як довідався, що вбив іншого хлопця а не царевича, огорнув і гризе тебе жах. П'ятнадцять літ вже граєш фальшиву гру. Але право і правда завжди переможуть. Це закон світу. А тому й тобі прийшов кінець.

Борис: А тобі нікчемний хвастуне?

Димитрій: Я оце тільки на початку Нового а ти вже на кінці Старого. Я син царя. Новий світовий лад несе мені перемогу.

Борис: Світовий лад? Це погана підмога, щоб попасті в Кремль. Ти мусів би бути сильніший, ніж всі інші. Мусів би знати всі їхні хитроці лукаві, всю їхню підлість-коверзу.

Димитрій: Ні! Тут треба тільки вміти використати вічну тугу людей за щастям, збагнути, про що вони мріють, чого сподіваються. А вони прагнуть, щоб світ став більшій, гарнішій. Про це і тобі треба знати. Інакше ітимеш світом сліпма.

Борис: Як блазень ідеш ти світом.

Димитрій: О, ні... Я видющий, а ти сліпак. Я бачу і знаю, що це велика річ бути людиною. І тільки тому ще більша річ стати володарем людей.

Борис: І я став ним!

Димитрій: Але ти думав про володарів і про людей як про маловажну річ. А я — як про велику й світлу... І так я тебе переміг.

Борис: (вибухає сміхом): Дивіть, як гарно меле язиком. Як на журнах!

Сурмач (підходить близько до Димитрія і наче приворожений витріщає очі): Пане!

Ксения: Це не було пустомельство, батьку!

Димитрій: (здивований): Спасибі тобі, дівчино.

Борис (відштовхнув Ксению назад і владно до сурмача): Підожди! Ще не прийшов час!

Димитрій: Маєш мені ще щось сказати?

Борис (тріумфуюче): Еге ж! Тільки одно словечко. Але підійди цілком близько!

Димитрій: Чого тобі ще треба від мене? Піддавайсь!

Борис: Я хотів би при цьому словечку поглянути в твої очі. Чи встоять вони перед такою вісткою...

Димитрій (підходить зовсім близько до Бориса й блискуче затримує його погляд): Бачиш моего батька Івана в моїх очах?

Борис (з криком): Дурисвіта-обманця бачу в твоїх очах! (Хватас його за плече, але поволі сам піддається пронизливому поглядові Димитрія.) Навіженого хлопчака... (Подається по-малу назад.) Твое дитинство, молодість, твої літа бачу... я... (Відступив зовсім від його й садовиться з трудом на камінку).

Димитрій: А тепер дай мені свого меча!

Борис (хрипливо, не дивлячись на Димитрія): Ти попав в пастку.

Димитрій (слючи — спокійно): Цьому я не вірю.

Борис (як вище): Край лісу стоять мої гармати. В снігу чекає мое військо, що скрилось перед тобою. Ти пропащій.

Димитрій (відступає кілька кроків назад): Це ще побачимо по битві.

Борис: Сурмач дастъ сигнал. Потім загремлять мої гармати. Мої вояки відріжуть тебе від твого війська. До жадного бою не прийде.

Димитрій: Так чого ж ти власне чекаєш?

Борис (вибухаючи): І ще одно мусиш знати, великий дітваку. Не бери собі до серця, що світ не скаче на твоєму мотузочку так, як ти собі бажав би. Трон — це одна муха. Будь радий, що не попадеш у Кремль. Там мусиш з кожним віддихом видумувати, творити нові муки.

Димитрій (ясно): Панувати — це щастя. Володар може з кожним віддихом творити щастя.

Борис: Кожен, хто гляне на тебе, хоче тебе обрехати.

Димитрій: Оббріхують тільки того, хто сам бреше.

Борис: Кожен шматок твердий, хочби тобі подали і найніжніше курча на тарілку. Кожен ковток — отруєний, і коли б перед твоїми очима наливали. Де тільки там на-ткнешся на світ, він злий, холодний.

Димитрій: Бо ти злий та холодний, Борисе Годунове! (Сяючи.) Я молодий і я хочу бути щасливий. І під моєю рукою цілий світ ставатиме молодий, гарний, щасливий.

Борис (зірвався): Годі! (Кидається вперед.) Сурми, сурмаче! Як на страшному суді! Ловимо обманця!

Сурмач (вискакує несподівано допереду, сіпнув Димитрія до-права): Гарматчики чекають моєго сигналу. На мій сиг-нал вдарять в гармат. Але я н е буду сурмити, пане! І так цілий план повернеться внівець! Сідай на коня і спасайся. Світ має стати щасливий!

Борис (кричить): Сурми, собако!

Сурмач: Тікай, пане! Світ має стати щасливий.

Димитрій (сяючи): Так, мій приятелю. Він має стати щасливий. Чув, Борисе Годунове? Тільки одного чоло-віка маю за собою, і я вже виграв бій. (До іздців.) Ідемо в табор! Завтра — перемога! (Бере сурмача з собою.) Цей іде з нами! (Всі відходять вправо.)

Шуйський (квапно до Бориса): Негайно до наших вояків! Мусимо пуститись за ним в погоню. Кожна хвилина до-дорога.

Борис (відштовхує його): Залиш мене. Адже досі н е було тобі так спішно.

Ксеня (біжить вправо й дивиться на поле): Вони вже на конях! Помчались! (Павза.) Ніколи я ще не бачила, щоб хто так бистро нісся конем.

Борис (бурмоче під носом): БРЕХУН! . . (Викрикнув.) Два-дцять літ йому!

Шуйський: Що з тобою, царю?

Борис (схопився з місця): Не дивись так на мене! (Павза.)
Ну, скажи нарешті, що в тебе на язиці. Бачу, що свер-
бить! Мені шістьдесят стукнуло. Так, шістьдесят літ!
(Валиться знесилено знов на камінку.) Я дуже втомлений,
Шуйський.

Ксеня: Тату!

Борис: Ходи сюди, дитино!

Ксеня (іде до нього): Що будем робити?

Борис (пригортав її): Схили свою голівку, хай гляну
і в твої очі. А тоді скажу тобі, що зробимо.

Ксеня: Що хочеш бачити, батьку?

Борис (дивиться в очі, потім пускає її): Я тільки хотів зна-
ти, що в твоїх очах. Тепер вже знаю. (Встає.) Ідемо назад
в Кремль. (До Шуйського,) Веди війну до кінця. Роби, що
хочеш. Піймай обманця. Вбий його... Зрадь мене... Ти
тільки цього й чекаєш, може не правда, Шуйський?

Ксеня: Що ти хотів бачити в моїх очах, батьку?

Борис: Годі, дитинко! (Павза.) Так! Молодюкові не тяжко
брехати. Воно ще не мусить бути правда, що світ гарний.
Але усі прагнуть цього. І хто ім це говорить, завойовує
собі іхні сердця. І в очі влізає з цим, коли йому двадцять
літ. Там сидить тепер обманець. В близьких очах дівчат.

Ксеня (безрадно схоплюється за чоло): Димитрій?

З а в і с а.

ДРУГА КАРТИНА.

Велике воєнне шатро Димитрія. На задньому плані багато прапорів і трофеїв. Димитрій у своїому срібному риштунку, сидить у кріслі на передньому плані. Поруч Димитрія стоять Вітановський, езут Лавицький і Шуйський. Перед Димитрієм старий селянин, звязаний на руках і ногах, а за ним сторожа.

Димитрій: Ти, Шуйський, можеш мені зразу дати пораду. Що вчинив би тепер Годунов?

Шуйський: Одєй старий служив у твоїх ворогів шпигуном. Звели поставити шпібеницю і на гак з ним! Так воно водиться від коли світ-світом.

Селянин (скрикує): Пане!

Димитрій: Так? . . . Від коли світ-світом? І всі так вмить вішали, як ти, Шуйський?

Селянин (стас навколошки): Даруй життя, пане. Воно ж таке коротке. Не наживсь а намерзся; кілька разів була весна, кілька разів влітку в сіні полежав, от і все. . . .

Димитрій: Подай мого меча, Вітановський!

Вітановський (подав меча).

Селянин (кричить): Змилуйся!

Димитрій (розвинає мотуззя): Гайда! Біжи, куди хочеш!

Шуйський: Це не добре, царю. Він побіжить до твоїх ворогів.

Димитрій: Хай біжить. І оповість їм, що тут бачив і чув. Не треба мені в'язати й убивати людей московських, як Годунов. Я хочу їхнє серце, а не їхню шию. Біжи, чоловіче! Поминай, як звали!

Селянин (з дива витрішив на нього баньки, потім обернувся й побіг).

Димитрій: Ти, Шуйський, мусиш мені свій державний розум доказати інакше, краще, а не шпібеницею.

Шуйський: І я це вже зробив. Я ж тобі загнав до рук військо Годунова. Тільки я

Димитрій: Можливо

Шуйський: Годунові серце краялось.

Димитрій (непіддайно): Його година давно вже була пробила.

Шуйський: Тепер і бояри проголосять тебе царем. Всі йдуть звичайно за тим, хто вміє заткати рота.

Димитрій (зірвався з місця, швидкими кроками ходить то сюди— то туди, рантом зупинивсь перед Шуйським): Шуйський! По-тисячу раз мелеш всякі теревені, без ваги й пуття. А про те, що я рад би почути, мовчиш.

Шуйський: Про все я докладав.

Димитрій (щодалі — то більш схильзований): Ти привів сьогодні до табору мою матір! (Павза.) Три дні був її супутником. І невже ж нічогісінько не можеш про неї розказати? Що ж ти за людина?

Шуйський: Цариця дуже мовчазна.

Димитрій: А хочби і цілий день, як камінь мовчати, то все ж таки на кінці кинеться якесь слово привіту, прощання, доручення. Хіба нічого вона тобі не переказала?

Шуйський: Декілька слів перед моїм відходом.

Димитрій: Кожна літера свята! Кожен подих! Що ж вона тобі сказала?

Шуйський: «Тепер я чекаю» — казала вона. «Чекаю, аж твій пан буде для мене готов».

Димитрій (трусить ним): Скажи це ще раз. Достоту так, як чув.

Шуйський (помалу): Чекаю, аж твій пан буде для мене готов.

Димитрій: Твій пан? Її син! Холодне в тебе серце, Шуйський! Про всякі дурниці-нісенітниці верзеш, а про

це ані словечком. (Павза.) Чого ще дожидаєшся? Іди, приведи мою матір!

Шуйський (вклоняється): Я скажу їй, що ти щасливий. (Прямує до виходу).

Димитрій: Так, щасливий! Щасливий! (Робить один крок за Шуйським.) Ти теж мусиш бути щасливий, Шуйський! Я затверджу тебе у всіх твоїх урядах.

Шуйський: О, пане!

Димитрій: Мерщій до неї! І найменший камінчик усунь їй з дороги! А тоді покажеш, що ти справді державний муж.

Шуйський (відходить).

Димитрій (до Вітановського й Лавицького): Можете відійти. Я хочу лишитись на самоті.

(Вітановський та Лавицький вклоняються й прямують до виходу. В цей момент чути звадвору гомін і крики. Симонов впадає, за ним сторожа, хоче його схопити, Симонов виривається).

Симонов: Пустіть мене, харцизи!

Димитрій (до Вітановського й Лавицького): Зробіть порядок!

Симонов (около п'ятидесятилітній, з короткою борідкою, риси обличчя в його гострі, але не відштовхливі. Набирає віддиху): Вони непускають мене до тебе, Грішо. Хоча десять раз я їм казав, що я твій приятель.

Димитрій: Симонов! (До сторожі.) Пустіть його!

Сторожа (відступає від Симонова).

Димитрій: Дуже мені прикро, що тебе так погано привітали, Петре Александровичу.

Симонов: Нічого. Мені не первшна. (Садовиться зразу на стілець Димитрія.) Тепер все гаразд. Можемо весело розважатись.

Димитрій: Симонов! Хіба не знаєш, що сталося? (Шідходить до його, бере за плече, радісно.) Моя мати в таборі. Подумай тільки: Моя мати!

Симонов (з дивною байдужістю): Справно, стару царицю приведено до табору. Але це якраз годиться. Бо хто ж інший мав би бути ще при цьому святі, як не я, Грішо?

Димитрій (до Вітановського й Лавицького, що здивовано присухуються розмові): Можете йти, не потребую вас! (Вітановський й Лавицький відходять).

Симонов (назирком за ними): Маєш кавалерів, як папа, Грішо! (Б'ється в груди.) А ти в панцирному риштунку, як герцог! Чому ж ці кавалери з таким здивуванням вилуплювали баньки на мене?

Димитрій (не дивлячись на Симонова): Бо ти назавав мене Грішою. А цього імені вони не знають. І я сам його ~~також~~ забув.

Симонов: Ах, так. Багацько води вже з того часу уплило. Але я, доки житиму, не забуду твоєго погляду, коли дав тобі твоє нове ім'я. Це було, наче б хтось в глибинах твоїх очей запалив іскру вічного вогню.

Димитрій: І вітер раптом ущухнув. І як зачаровані бродили ми в снігах. А я думав собі, що сніг це біла зука.

Симонов: А все ж таки кривава була ця моя історія, може не правда, Грішо? Як то вони в Углічі товарищеві твоїх забав підрізали горло. А як вони опісля ще душогубів зацькували, як гудили — гнали, як гончі зайців. І ніхто тоді не думав про тебе.

Димитрій: Тільки ти.

Симонов: Ти був миле дитятко. Дорогоцінне дитинча.

Димитрій: Годунов певно був би тебе грішми озолотив, коли б ти видав був мене?

Симонов: Ще б пак! Правильно, Грішо, озолотив би!

(Обійняв його.) Прекрасне слово: озолотив! Еге ж, все-все був би заплатив!

Димитрій (увільняється з обіймів, холоднувато): Випити не хочеш? А може хочеш істи?

Симонов: Ні. Тут мені не цікаво з тобою гоститися, Грішо. Я хочу в Кремлі з тобою засісти за стіл.

Димитрій: Як то?

Симонов: Ну, я тепер приятель царя. Сказати б, його батько!

Димитрій: Що за дурощі?

Симонов: Що за дурощі? А хто ж це все провів? Хто голодував, мерзнув, кого штовхали з одного кутка в другий, як прошака — торбія? Але в цій торбі, я зберігав скарб. І нікому я нічого не прозрадив. Еге ж, треба вміти вичекати, аж з десятилітнього юнака зробиться справжній цар. — І сталося нарешті. — А царем зробив його я.

Димитрій: Ти? Боже мене зробив сином Івана.

Симонов: Еге ж! Говорила небіжечка. . . Зробив, та через мене. (Садовиться в крісло Димитрія.). Я хочу бути боярином, Грішо, чуєш? В такому довгому кожусі і в шашці лисом підшітій. Достоту, як оце іх на картинах малюють.

Димитрій: Як закон дозволить.

Симонов: Закон, Грішо? Для царя Димитрія закон — це не найважніша річ.

Димитрій: А що саме?

Симонов: Всяка-всячина. От, наприклад, який в мене настрій.

Димитрій: Що це має означати?

Симонов: Не лякайся, Грішо. Зо мною справа не тяжка. Ти ж знаєш мене.

Димитрій: Щось не пізнаю тебе, Петре Александровичу.

Симонов: Так ось воно що, мій Грішуню? Ну, — я й сам себе іноді не пізнаю. Воно й справді трохи дивно, як десять літ з порожнім шлунком от-так повештаєшся за світі. Уявляєш собі, як то нарешті засядеш до столу: з усмішкою, пишно, як князь якийсь, що ніколи голоду не зневажав. А коли згодом справді опинишся перед накритим столом? Тоді все, що уявляєш, щезне, як мара. І ти жадно накидаєшся на миску. А якщо тобі не досить швидко подають, ти розбиваєш її. Еге ж, так воно є, мій любий Грішенько.

Димитрій (прямуючи до виходу з шатра): Я накажу, щоб принесли тобі негайно їжу.

Симонов: Їжу? Може шматок твердої дичини, яку вже ніхто не потрапить згристи, не поламавши зубів? Ни, голубчик! Пан на троні а хлоп на ослоні — ге? Ни, ни! Я хочу бути справжнім боярином. Давай майно-статки, я хочу мати дім-палату. В самому Кремлі біля церкви мусиш мені її поставити. Та ще й з мурованим потайником. Щоб я не мусів взимку по холодній вулиці бігти Богові молитись.

Димитрій: В Кремлі немає місця для нового дому.

Симонов: Так ти його створиш. Адже можна зруйнувати якийсь інший дім.

Димитрій: Дивні твої жарти. Та я сьогодні маю інші справи на голові.

Симонов: Невже? — А я хочу, щоб ти говорив во мною про мій дім, Грішо.

Димитрій (стас перед ним, піднесеним тоном): Я вже не ~~десятирічний~~ хлопчак Гріша. Я твій цар.

Симонов: А так, мій цар. Цар, якого я зробив. (Що-~~ті~~, то більш пристрасно.) І коли я захочу, то зроблю його ~~нов~~ Грішою.

Димитрій: (схопив його): Скажи це ще раз.

Симонов: Скільки завгодно, Грішо. Одного зимового дня зустрінув я маленького хлопчина. Він біг, як цуцик біля мене, а очі його жебрали: Подаруй мені щонебудь. Сьогодні вночі святкують свято дитяти в яслях. І в цю Різдвяну Ніч я тебе по королівськи обдарив, Грішо. Я зробив тебе Димитріем.

Димитрій (починає поволі розуміти): Ти?

Симонов: Я! — В Углічі був хлопчина, достатнісінько завбільшки, як царевич, що наложив головою. Частенько він з ним грався. А як Угліч вигорів, взяв я його з собою, саме оцього малого Грішу. Та й думав собі: Яка користь вмерлуому з імені Димитрій? Жадна! А Грішенці могла б бути велика. От я взяв вмерлуому його ім'я Димитрій і дав його тобі, Грішо.

Димитрій: Ти став навколішки передо мною, коли вперше назвав мене Димитріем!

Симонов: Всі ми грішні. Адже й королі ставали на коліна перед яслями. В кожному дитяти живе Спаситель. Чому ж би грішний чоловік не мав впасти навколішки перед дитям?

Димитрій: Ти дав мені хрестика, що належить синові царя.

Симонов: Еге-ж! Хрестика на груди дав я тобі. — Ніч в Углічі — це був один жах! Багато всякої-всячини юрба викидала на вулицю а люде брали й ладували на хури. Якраз в ніч під Різдво. Та й я дещо придбав а тебе нагрудним хрестиком обдарив.

Димитрій: Так виходить.... я не Димитрій.... я не цар?

Симонов: Незабаром будеш в Кремлі, Грішо! А тоді ти, звичайно, будеш: цар. Тільки гляди, щоб я завжди був в добром настрої.

Димитрій: Потворо нікчемна! За кого мене маєш?

Симонов: За розумного хлопця.

Димитрій: Чи знаєш, що ти наробив?

Симонов: Я зробив тебе щасливим.

Димитрій: Душу ти споганив — загубив. Вічну загінській собі заслужив.

Симонов: Стій, Гріша! Не кричи, — не труби до світа такі речі про мене. Інакше я розтрублю, хто ти.

Димитрій: (схопив його обіруч і трусить): Стережись!

Симонов: Жебраче кодло! Грає паря! Самозванець!

Димитрій: Мовчи!

Симонов: Пусти!

Димитрій: Душогуб! (Душить його).

Симонов: Пробі! Пусти! Не можу дихати!

Димитрій: Так не зможеш і гудити.

Симонов: Гріша! (Валиться на землю).

Димитрій (схилився над Симоновим): Хто я? (Ще голосіше.) Хто... я...?

Шуйський (входить знадвору, відхиляє урочисто заслону): Твоя мати надходить, високий пане!

Димитрій (оглядається й поволі опановує себе): Моя мати?

Шуйський (підходить ближче й бачить лежачого Симонова): Напав тебе? Ну.... цей вже свою кару дістав. (Павза.) Треба трупа віднести.

Димитрій (тупо): Постараїсь! — А вмить! Мертвець тільки один раз мертвий. А тому живі не сміють чекати.

Шуйський (дає знак сторожі. Сторожа миттю відсовує мертвого Симонова набік).

Димитрій: Чого вирячив очі? Хай вступить моя мати!

Шуйський: Слухаюсь, пане. (Іде до виходу шатра, піднімає високо заслону і впускає Марію Нагую).

Марія (входить поволі допереду, опирається на свою палицю. Говорить коротко й різко): Шуйський гнав, як чорт. Скажена їзда. В монастирі була мертвa тиша. А тут в таборі

кожен за десяткох кричить. (Береться за голову.) Мушу на-
самперед розглянутись.

Димитрій (увесь час дивиться на неї наче приворожений):
З щирим серцем вітаю тебе, мамо.

Марія (змірила його поглядом): Давним-давно це було, як
мене щиро вітали. Годунов був митець! У найдальший
закуток заліз. І на всіх устах умів здушити добре-тепле
слово для мене.

Димитрій: Годунов мертвий. (Павза.) Він вмер від того,
чим я живу.

Марія: Він помер зо страху. З жалю... або може
його кров вже була надто зціпеніла, щоб могла гнати
серце. Хто це може знати? (Іде допереду, садовиться вкрісло
Димитрія.) Не думай про нього. Він похоронений й нічого
тобі вдіяти не може. А от інших ти мусиш стерегтися,
тих що тобі ще можуть пошкодити.

Димитрій: Тільки це... кажеш ти мені!

Марія (удає, наче б його не чула): Мої брати Нагі помо-
жуть тобі; Годунов їм багато лиха накоїв. Теж Шереме-
тьєва й Романових можна перетягти на наш бік. Може
ще й інші прийдуть мені на думку.

Димитрій: І це все....

Марія (як равіше): Еге, як була я молодша, часто бала-
кала з англійським послом. У нього були гарні сині очі.
І треба було уперто вдивлятися в його, поки усміхнувся.
А тоді вже подавав він до Англії рожеві звіти й наши
купці робили золоті діла з хутрами. Та блиск очей моїх
вже погас. До цього вже не надаюся, розумний юначе.

Димитрій (піднесеним тоном, — благально): А мене ти
не бачиш, мамо?

Марія: Ох, так. Ти статний. І срібна зброя на тобі.

Димитрій: Мамо! (Хоче обніти її коліна).

Марія (відступає крок назад. Дуже спокійно і з деякою симпатією): Коли хтось в бою хоче вийти переможцем а непечено, чи це йому пощастиТЬ, тоді кличе-взыває: «Пресвята Богородиця» або «Христе поможи». А ти ж хіба виграв свій бій всякими підступами-хитрощами? Так чого ж тоді кричиш-кличеш «мамо»?

Димитрій (бере її руку, благаючи): Глянь на мене! Приглянься! Ти ж мусиш мене пізнати!

Марія (як раніше): Скільки тобі років?

Димитрій: Двадцять.

Марія: Двадцять літ. (Гладить його по голові.) Густе волосся у тебе. А м'якеньке, як шовк.

Димитрій: Говори далі!

Марія (пригортає його до себе): Ходи ближче, зовсім близенько. Хочу тобі дещо розказати. Але мусиш цілком спокійно вислухати.

Димитрій: Цілком спокійно. . . .

Марія: Час — це дивна річ. Коли перед тобою, то це наче гора, яку й зором не перескочиш. А коли він за тобою, то п'ятнадцять літ маленьким горбочком здається. Одною-єдиною думкою п'ятнадцять літ перескочиш. Все бачу як на долоні. П'ятнадцять літ тому принесли мені моє дитя й поклали до рук. (Голосно.) Маленький Димитрій! Гарніусеньке, маленьке личко. . . . А блідим — мов примару — його зробила смерть. Жахливий мент. Крик розпачу ще й досі сидить мені в горлі. І ось стойте вже юнак передо мною, в близкучій зброй й каже, що він мій син. Син, якого я власне поховала. І насилу стримуєш себе, щоб не крикнути срібному юнакові в обличчя. . . .

Димитрій: Що?

Марія: Тепер більш кричати не хочу. (Павза, потім скрохволя потиху.) Дуриєвіт, обманець!

Димитрій: Кричи про це на ввесь світ, як можеш. Кричи — кричи до світа!

Марія: Не гарячися. Я ж цього не хочу більше. Масш м'якеньке волоссячко над хлоп'ячим чолом. Сьогодні й малий Димитрій був би завбільшки тебе. Моє серце склоняється до тебе.

Димитрій: Я не хочу брехні.

Марія (вдивляється в його): Як раптом вогнем спалахнули твої очі! (Павза.) Люди часто бувають до тебе холодні, юначе?

Димитрій: Так.

Марія: До мене теж. І тепер пора взятись за зброю. Треба скарати всіх, хто цього заслужив. Мусимо одному помагати.

Димитрій: Для мене є тільки одна поміч.

Марія: Стривай. Ось послухай тільки. Мені хочеться марити, — мов у сні — наче б мій син був на світі. Заввишки, як ти, й очі, як у тебе. І навіть ввесь у срібній зброй.

Димитрій: Мені сон не поможет. Я мушу жити.

Марія: Ти мусиш так жити, як живе в моїй уяві мій Димитрій. Тоді можеш володіти в Кремлі.

Димитрій: Я хочу жити правдою.

Марія (майже ніжно): Як радісно бренить цей крик! (Павза.)

Димитрій (раптово з проблиском надії): Аж тепер нарешті тебе розумію. Ти хотіла мене випробувати. Але я не підався, я був сильний і ти тепер відкриваєш своє серце. Скажи, скажи ж тепер, що я твій син. Моя доля в твоїх руках.

Марія: Маріш! Кожен сам собі кує свою долю!

Димитрій: Ти мусиш рішитися. Я не відпушу тебе.
(Че до дверей.) Шуйський! Вітановський! Лавицький!

(Всі три входять.)

Димитрій (пристрасно): Царице ясна! Скажи їм те, що
мусиш сказати.

Шуйський (патетично): Він твій син! Він наш володар!

Димитрій: Тепер м у с и ш промовити!

Марія (хвилину глядить мовчки на всіх. Потім ядерно і твер-
зо): Скажу коротко. Наслідник Годунова творить велике
злочин. Ніхто не сміє тратити дорогої часу. Всі на свої
місця, до своїх справ. (Випрямилась і відходить, опираючись
за палицю.)

Димитрій: Наслідник Годунова....

Шуйський: В такий радісний день всі справи набік,
ясний пане. Тільки ласка — милість. (Дає знак сторожі,
зводять трьох пов'язаних людей.) Вони вчинили те саме, що
їх той старигань, якому ти дарував життя.

Димитрій: Так! Те саме....

Шуйський: Виконай свою милість, пане.

Димитрій (підходить близько до них): Скажіть, за кого
мене уважаєте? (Всі мовчать. Різко.) Хто я? Це вже на-
решті мусите тепер знати.

Один з ув'язнених (тривожно): Одні говорять те, а другі
інше. А я цього не знаю, ясний пане.

Вітановський (попускає їм мотузки): Тепер прохайте....

Димитрій (тупо): Ти не знаєш хто я? (Павза. Повер-
нувся до Вітановського.) П о в і с и т и .

Вітановський: Усіх?

Димитрій: У с і х ! (Швидко виходить з шатра.)

Вітановський (дає сторожі знак, щоб відвела переляканих
желян).

Лавицький (дивиться слідом за Димитрієм): Я боюся за нього!

Шуйський (гучно й велично): Я ні. (Близько біля Лавицького.) Аж тепер я це відчув: Він дійсно цар!

З а в і с а.

T R E T Y K A R T I N A.

Велика світлиця в хоромах Димитрія. Тъмяне денне світло про-дирається крізь вікно на лівому боці. На передньому плані стіл і багато стільців, вправо лежанка. *Димитрій* в кованій зброй, опоясаний мечем. Біля нього *Шуйський* в довгому боярському кафтані, з витягненим мечем в руці. Знадвору чути гамір і радісні оклики юрби.

Шуйський (прислухається): Вони хочуть щераз бачити тебе, пане. Ти перший день в Кремлі. Мусиш їм показатись.

Димитрій: Іди ти до вікна, *Шуйський*. Еге, так як тут стоїш, з мечем. Хай бачуть, що ми можемо їм всім відрубати голови.

Шуйський: А навіщо, світливий царю?

Димитрій: Тоді не потребуватимем так часто це робити. (Гамір надворі вщухає.) Та вони мабуть вже заспокоїлись. (Починає відкладати зброю).

Шуйський: Стривай, пане! Мусиш бачити доньку Годунова. Вона все ще дожидается.

Димитрій: Хай дожидаетесь. (Відкладає свій панцир.) Буде тепло, *Шуйський*. Вже пахне весною.

Шуйський: Я поможу тобі.

Димитрій: Не треба. Не пускай меча з рук. (Відложив панцир і стоїть тільки в камзолі.) От тепер, Шуйський, ти й міг би рубнути, якби захотів — га? (Доторкається до вістря меча.) Один мах і кінець! Як думаєш?

Шуйський: Я гадаю, що довірюєш моїй вірності.

Димитрій (грається далі з вістрям меча): Ні, Шуйський, я тобі не вірю.

Шуйський: Я ж присягав тобі.

Димитрій: Еге ж. Мало що ти не наприсягав. Раз, що хлопець Димитрій мертвий. А тепер знов присягнув, що углічський мертвець, це зовсім не був Димитрій, але що я є Димитрій. А на що завтра присягатимеш?

Шуйський: На святу правду, пане.

Димитрій: Слушно, Шуйський. Ти завжди присягали на правду. На правду млинового кола. Воно — мовляв — мусить крутитися за водою.

Шуйський: Кожний мусить крутитися. Навіть в Кремлі.

Димитрій: А я хочу показати вам раз інше млинове коло. Воно крутиться не тільки тоді і так, як цього хоче вода. Ні, воно крутиться власною силою навіть проти води, проти течії й черпає воду, як само хоче. Я кую майбутність із течії часу. І не чекаю, коли буде час мене гнати. (Хватає Шуйського за боярський кафтан.) Геть одю стару ведмежу шкуру! Короткий одяг мусите носити! І ноги мусите мати вільні. Ми хочемо швидче йти вперед, догнати й перегнати світ. І бороду свою зволі!

Шуйський: Цього не буде!

Димитрій: Мовчать! Не смій противитись! Ще й огризається падло старе, крутихвіст! Крутись, як тобі велять! Так! А тепер можеш покласти меча..

Шуйський (кладе меча).

Димитрій: Іди. Чого чекаєш?

Шуйський: Тобі треба спочити. Або одягнуться внов в панцир або довгий кафтан. Споконвіку жаден цар тут інакше не приймав людей.

Димитрій: І прекрасно. Принаймні знатимуть, що гряде новий вік, який я творю!

Шуйський: Не дайся на посміх. Бояри — старі люди. Це не для них видовище.

Димитрій: Не для старих людей видовище — кажеш? (Ходить туди й назад.) А для кого? (Павза.) Видовище для дівчат, молодичок? (Стрибнув свавільно одним скоком на край столу й баламкає ногами.) Як проїздили ми через невський міст, спинив я на хвилину коня. В одному садочку цвіла вишня. Ми забувавмо, Шуйський, що настала знов весна. Увесь час сидимо на коні й занадто зализли в зализо. (Павза.) Пошли мені сюди якусь молоду жінку, Шуйський!

Шуйський: Такої в Кремлі немає.

Димитрій: Дочка ж Годунова чекає. Забув? Хай ввійде! Так... Зважся тільки спротивитись мені.

Шуйський (здвигає плечима і йде).

Димитрій (кличе його назад): Страйвай ще! (Бере панцир.) Поможеш мені надягнути панцир!

Шуйський: Хочеш бути безпечним перед малою Ксеною? (Помагає Димитрієvi.)

Димитрій: О, ні. (Усміхаючись поплескав його по плечу.) Я хочу їй подобатись.

Шуйський (відходить. В дверях іще раз оглянувся): Її батько загинув через тебе, пане! Не забудь про це! (Вийшов.)

Димитрій (ходить то сюди — то туди, поправляє собі дещо на панцири).

Ксеня (увійшла й зупинилася зразу біля входу).

Димитрій (озирнувся. Підходить ближче до Ксені): Кажуть, що ти подібна до свого батька.

Ксения (мовчить).

Димитрій: Підіди ближче!

Ксения (ступила кілька кроків до нього).

Димитрій: Оповідали, що Годунов був найгарніший мужчина на царському дворі. — Давай — подивлюся, чи це правда?

Ксения (похилила голову): Чого мучиш мене?

Димитрій: І не помиллячися! Годунов був дуже гарний. (Павза.) Чого ти надягнула чорну одежду, дівчино?

Ксения: Ще й три місяці немає, як батько мій помер.

Димитрій: Яка добра донечка. (Грубо схопив її.) Отже на знак жалоби — смутку. А може з хитрощів? Так собі скромненько, без всякого намиста! І не помилилася! Якраз такою ти мені ще більш привабна.

Ксения (пручається): Пусти мене!

Димитрій: Пестрою, яскравою одежою ти була б омамила й наситила мої очі. — А так тільки викликаєш — збуджуєш пожадливість і голод до себе. (Порива її й підгурє).

Ксения: Я не хочу! Розвбійник!

Димитрій: Необачне дитя! Яким кого називають, таким він стається! Еге ж, аж тепер я справді стану розвищакою. (Схоплює її щерав і довго цілую).

Ксения (окляла швидко у своєму спротиві).

Димитрій: Тепер мовчиш. Розумаха! Оце гаразд! (По хвилині.) Так. А тепер з Богом Парасю, — можеш відійти.

Ксения (стоїть).

Димитрій: Еге ж! Можеш іти, куди хочеш.

Ксения (опускає рамена й помаленьку йде до виходу).

Димитрій: Швидче, — хутчій! Я хочу бути сам.

Ксения (оглядається назад і довго дивиться на нього).

Димитрій: Чого так задивилася на мене? Що я не в довгому кафтані, як бояр? Або треба аж бороду запустити, щоб вам вподобатись?

Ксения: Я була при цьому, як ти зустрівся з Годуновим.

Димитрій: Ну і що ж?

Ксения: Я зразу пізнала, хто ти.

Димитрій: А чому ж не пустила мені кулю в спину, добра донечко свого батька?

Ксения (похнюючи голову): Нічого б воно не помогло. Ти сильніший ніж усі інші.

Димитрій: Чому ж ти не втекла від мене? Часу було доволі!

Ксения: Час полинув із вітрами а я лишилася з думками.

Димитрій: З якими думками?

Ксения: Про тебе.

Димитрій: Я цього не варт. Я холодний і жорстокий.

Ксения: Ти тільки удаєш. В дійсності ти інший.

Димитрій: Гм! (Павза.) Так який же я?

Ксения: В тобі криється щось таємно-велике, але годі збегнути. Одно певне: ти самотній.

Димитрій (підходить близько до неї): А звідкіля ти знаєш?

Ксения: Бо я теж самітня.

Димитрій (пригорнув її голову й ніжно гладить): Миле дитятко. (Відхилив її голову назад і ніжно цілує.) Іди! .. Але приходь ще!

Ксения (притакнула й прямус до дверей).

Димитрій: Кохаєш мене?

Ксения: Так. (Відходить.)

Димитрій (робить кілька кроків туди - назад, опісля кличе голосно). Шуйський! (Взяв меча і вдарив плазом об стіл аж задудніло.) Шуйський!

Шуйський (входить): Накажеш приготувти постіль, цар? Всі пани в Москві звикли по їжі проспатись.

Димитрій: А я не сплю. Всі ви крутитеся так, як вами крутять, падло лінівє. Але я хочу крутитись сам! Хто є ще в передпокою?

Шуйський: Твій сзуїт з Польщі. І Маржере й барон Фюрстенберг. Бояри сплять усі.

Димитрій: Так впусти тих, що не сплять.

(Шуйський відходить. — Маржере й Фюрстенберг, оба в військовім однострою, входять враз з сзуїтом Лавицьким. Позад їх *Шуйський*).

Димитрій (зустрічає їх мовчкі, — поглядом).

Маржере (стас на одне коліно): Votre Majesté! (Теж інші завколішки.)

Димитрій (кинув злегка головою й дає їм знак, щоб встали. Зони встають): Так оде той славний Маржере. . . . (Довго зивляється в його.) І барон Фюрстенберг. Німці — вірний народ. Я хочу тебе затримати, Фюрстенбергу.

Фюрстенберг (вкловяється).

Димитрій: Ти, Лавицький, філософ. Не в тім'я битий. Скажи ж мені, чому Маржере й Фюрстенберг так добре ємуть орудувати зброяю, гарматами й шаблею? Чи розум. цьому причина, чи душа? Ratio чи alima? Оде хотів би я знати.

Лавицький: Розум. Бо вбивати хоче тільки розум. Душа ніколи!

Димитрій: Так спробуємо з розумом. (До Маржере й Фюрстенберга): Біля Добринич постріляли й повбивали ви більшу частину моїх людей. — Думаю, що не гірше будете стріляти й рубати, якщо діло піде за мене.

Фюрстенберг: Дяка, Вашій Величності.

Димитрій: Так щодо ratio були б ми згідні. Але крім того у вас все ж таки ще й душа!

Фюрстенберг: Будемо вірні, Ваша Величноте.

Димитрій: Душа — це світло. А яким чином одне світло поглине друге? Так, щоб йому не втекло? Воно мусить бути сильніше. Значить вашу душу зможу собі приєднати тільки тоді, коли в мене душа більша — сильніша. Розумієш мене, Маржере?

Маржере: Oui, Majesté. C'est une grande idée. Grande et profonde.

Димитрій (встав теж): А тому я хочу вам не тільки платити. Я хочу вам відкрити свою душу. (Сідає до столу. Всі інші стоять напроти нього.) Твій король в Парижі, чого прагне, Маржере? Кажи коротко.

Маржере: Proteger la France. Охороняти свій край. Зробити його великим — могучим — сильним.

Димитрій: А що хоче твій цісар, Фюрстенбергу?

Фюрстенберг: Він хоче багато дечого. Більше, ніж це йому вдається. Він хоче єдності всіх німців. Але вони самі роблять йому перешкоди, кидають колоди під ноги.

Димитрій: А твій король, Лавицький?

Лавицький: Він бореться проти звади-свари ляхів.

Димитрій: Так ось чого вони хотять. З'единити свій народ. Зробити свій край могучим. А я хочу ще щось більше! (Таємничо:) Я хочу двигнути цілий світ на боротьбу з бузувірами.

Шуйський: Та ти ще й у Москві добре не осівся, царю!

Димитрій: Неоден горбочок тільки тоді перестрибнеш, коли мітиш на найвищу гору. (Зірвався з місця.) Ми рушимо походом на поганців-бузувір. Всі мусять мені помагати в цій боротьбі: і німці, і ляхи, французи й навіть сам пала. Таким чином з'єднину нарешті всіх вірних. І ціла Європа стане одною багатою, квітучою, великою батьківщиною. Чого вони жеруться між собою? Хай беруть те, чого їм не достас! Усе лежить готове.

Фюрстенберг (щиро захоплений): Хай живе цар!

Димитрій: Цар! Що мені цар!? (Ходить сюди-туди.) Як називається володар, що панує над німецькою імперією? Цісар! Кайзер! І думає тільки про своїх німців. А може ще про угринів і чехів. А я думаю про всіх, від Еспанії аж по Урал! Отже: у мене душа більша, як у нього. А тому цісарем хочу бути я! Налиши про це папі, Лавицький. Він мусить мене коронувати! Водночас напиши й про те, угоднику божий, як я хочу називатись. Титул має громом поразити всіх невірних, як його тільки вчують. (Павза.) *Invincibilis Caesar*. Мерцій, Лавицький, бері це на папір. Таки зараз!

Лавицький (сідає й пише): *Invincibilis Ceasar*. Непереможний Цісар. (Лист паперу лишається на столі.)

Димитрій: А тепер думайте, чого нам до цього треба. Вдень і вночі думайте! Скільки гармат, скільки іздців, скільки грошей. Поки настане зима, мусимо рушити в похід. (Павза.) Готово! Ідіть! (Маржере, Шуйський, Фюрстенберг кланяються й відходять. Сутеніє. Тільки Лавицький сидить все ще при столі.)

Димитрій: Принеси світло, угоднику божий. Темнота наганяє страху. А нам треба тепер відваги.

Лавицький (виходить і приносить смолоскип та прикріплює його до стіни).

Димитрій: Ні, ні. . . це не пустий сон! П'ять місяців тривав наш похід від кордонів до Москви. З трьома тисячами чоловік ми зачинали а сімдесят тисяч увійшло в Кремль. Так, за рік стану на Босфорі, Лавицький. Переправимось до Малої Азії. Визволимо Святий Гріб. (Павза.) Ну що, Лавицький, не світлив задум? Не запальний план?

Лавицький: Велика душа в тебе, геніяльний володарю.

Димитрій: Скажи, що важніше: душа чи тіло?

Лавицький: Як можеш про це питати? Авже ж душа! Тільки вона творить великі діла.

Димитрій (гучно): Скажи це кожному, чуєш? Ко ж - н о м у, превелебний отче! Моя душа мерехтить яснішим, сільнішим світлом, як душа цісаря у Відні. Чому ж ця душа не була б спроможна зробити з простого смертника царя? Невже ж для цього треба мати аж Івана за батька?

Лавицький: Не відаю — не знаю. Теологія про це мовчить.

Димитрій: Тоді вся теологія черта варта. (Тупнув ногою.) Іди — пропадь! Не з твоєю головою про такі речі балакати.

Лавицький (вклоняється й відходить).

Димитрій (сидить сам): Ну, ѿхолод, аж моторошно стало. Ввечері особливо дається в знаки оця московська люта зима. (Вдарив кулаком об стіл.) Шуйський!

Шуйський (входить).

Димитрій: Самота мене гнітить, Шуйський! Чуєш? Я не хочу бути сам.

Шуйський: Я залишусь при тобі, пане.

Димитрій: На що ти мені здався? Весну мені давай. Мене морозить. Хай прийде дочка Годунова.

Шуйський: Що хочеш ти від неї?

Димитрій: Не твоє діло. Валяй!*)

Шуйський (відходить).

Димитрій (простягнувся на лежанці й трусячись від холоду загортася в покривало).

Ксеня (входить, зупиняється біля дверей). Чого бажаєш?

Димитрій: Ходи до мене. Ось тут, сядь собі на країчку. Мені так сумно.

*) валяль (рос.) — їхати швидко.

Ксения (сидячи на краю): Ти повинен думати про своє велике життя, пане! Про те, що тепер прийде.

Димитрій: Еге. Про коронацію. Коли ми обоє стояти-мемо в церкві, всі дзвони видзвонятимуть саме так, як сьогодні.

Ксения (скочила з місця): М и ?

Димитрій (не підводячи очей): Марина Мнішківна й я. Ах, малесенька моя, ти її не знаєш. Немає фарб, щоб змалювати її принаду, немає слів, щоб описати її красу. Хіба гречанка Гелена могла б рівнятися на вроду. Гелена, що через неї десять літ кривавились в боях. (Павза.) Що з тобою? Ти плачеш?

Ксения: Кохає вона тебе?

Димитрій: Я ще не питав. Коли пече, то ніколи питати, звідкіль полуум'я силу бере. (Підвіся, спідячи.) Чи вона мене любить? (Павза.) Не знаю. Життя — темна загадка. Дійсність — холодна.

Ксения: Мусиш про щось мріяти.

Димитрій: Оповідай, маленька. Розкажуй сон-казку.

Ксения (почина оповідати, як при постелі дитяти): Все, що тут є, зникне, щезне. Дмухнеш і все з вітром полетить. І з Кремлю й сліду не стане.

Димитрій: А що ж?

Ксения: Ми обидвос ідемо тихенькою доріжкою. Теплий вітрець шовком пестить наше волосся. Бойшся ще?

Димитрій: Ні.

Ксения: Я при тобі. Й охороняю тебе.

Димитрій: Ні, годі. . . я не смію мріяти про весну, про мир. Ні, ні: тільки бій — війна! Все далі, все вперед. (Скочив. Стоїть на лежанці, випростався, як сновида.) Завойовану Азію, Африку. І все далі! І захоплюю цілий світ до краю. Я мушу все йти. Попереду всіх мушу йти. Та ж я — Цезар!

Ксения: Цезар?!

Димитрій (хитається): А тепер падаю. Падаю в безодню! — в пустку! — в порожнечу! (Скрикун.) Поможи мені, Ксене, рятуй! (Валиться знесилено додолу.)

Ксения (тримає мовчки його руку): Маю розказувати далі?

Димитрій: Іди до столу, дівчинко. Там лежить лист паперу. Візьми його й прочитай мені, що там написано.

Ксения (іде, вертається з листом паперу й сідає знов на край лежанки).

Димитрій: Так. Читай, що там стоїть. І знов і знов читай. А потім я засну.

Ксения (притишеним голосом): Спи, спи! (Чита.) Непереможний Цезар. *Invincibilis Caesar!* (Гладить його по голові, як малу, тривожну дитину.) Непереможний. . . . Цезар. . . .

Завіса.

ЧЕТВЕРТА КАРТИНА.

Терем в Кремлі. *Димитрій*, в повному наряді, з короною і скіптом, стоїть праворуч на передньому плані перед двома флейтистами. Скіптом дає такт до гри. *Шуйський*, *Шерemetєв* і *Романов* стоять праворуч, трохи осторонь, видимо стурбовані поведінкою *Димитрія*.

Димитрій: Так. На цьому такті мусите урвати. (Флейтисти перестають грati.) Ще раз! Вже йде цілком добре.

Музикант: Шкода заходу, світлий царю. Московські люди не мають жадного вуха.

Димитрій: Саме тому мусите краще грati. (Як раніше.) *Ля-ля-ля. . . .*

Шуйський (настирливо): Ми раду радимо про долю Москвії, царю! А тобі музика в голові.

Романов: Весільний провід чекає. А ти тепер граєшся з флейтистами.

Димитрій: Еге ж! Якраз тепер! (Не звертає уваги.) Ля-ля-ля! . . (Обертається до бояр.) Коли інші комусь лізуть в кашу, то треба давати такт сильною рукою.

Шуйський: Поки світ сонця, такого осудовища в Москві ще не бувало, щоб у церкві флейтисти вигравали.

Димитрій (не припиняючи гри флейтистів): Оде й погано, що ви, москвини, привикли в церкві тільки плакати. У мене всі мають бути веселі, і тоді навіть, коли моляться.

Шуйський: Проти тебе стане патріярх. І то в самій церкві!

Димитрій: Патріярх? А б о в и ? Ля-ля-ля. (Нагло обернувшись.) Чого ви тут ще хочете?

Романов: Твоєї відповіді, пане!

Шуйський: Чого ти дозволяєш в Кремлі чужим проповідникам казань казати? Вони топчуть — руйнують старе слово. Вічне слово.

Димитрій (спокійно діригує далі).

Романов: Ти відриваєш молодих людей від плуга й женеш у війну, як стадо під ніж. А наша землиця світить пусткою без плодів.

Димитрій (знов обличчям звернений до флейтистів): Ля-ля-ля. (Раптом урвав.) Кінець! (До флейтистів.) Підете на чолі весільного проводу до церкви. Там станете поблизу мене. Гайда! (Флейтисти відходять).

Димитрій (підходить до бояр): Не думайте, що я — може — недобре чув, що говорите. Хоч і грали флейти, але я чув кожне ваше слово, кожну вашу злощу скаргу продумав. Відділив правду від брехні й підступного митарства й відкрилисі мені очі. Тепер вже вас розкусив, тепер збаг-

нув, що у вас на умі. (Схопив їх за барки й трусить.) Чому зубами-кігтями вчіпились за старий лад? Бо боїтесь, що новий лад зірве машкару з вашого обличчя й ви мусіли б показати свою правдиву шкуру. — А чого так запопадливо піклуєтесь про кожну стару церков? Бо ваш маленький, нікчемний дух неспроможен піднятись вище й думати про нову. (Мрійливо.) М е с с і я н с т в о, новий світ! Ви бідкаєтесь-нарікаєте, що я пару тисяч молодих людей відриваю від плуга? А що важніше: топтатись в старому болоті й грабатись в старій землі, чи здобувати нову? Нові землі звоювати треба, морські проливи відчинити! Московські кораблі повинні по морю гуляти. Море з'орати — чуєте? І чи не варт це пару пустих загонів? (Трусить ними. Бояри одубіли в німій мовчанці.) О, ні! Не вашим миршавим головам думати про щось нове! (Обернувшись.) Ідіть же у вашу стару церков, ідіть. Станьте в ряд, як це водилося з діда-прадіда. На це ви ще здатні. (Бояри відходять).

Шуйський (на відході): Ти оставшся, пане?

Димитрій: Почекаю тут цариці. Ще маю дещо погладити. (Шуйський відходить, Димитрій чекає хвилину. Потім іде ліворуч і відчиняє малі двері.) Ксене!

Ксеня (виходить, падає на коліна й бере його руку): Будь часливий, царю. Будь сильний.

Димитрій: Миле дівчатко. (Гладить її голову.) Багато горя терпиш через мене? (Павза.) В поганий — зломисливий світ попала, люба дівчино.

Ксеня: Ні. Це ж твій світ. (Встає.)

Димитрій: Ксене!

Ксеня: Що?

Димитрій: Деякі люди говорять дивні речі. Ніби-то я зовсім не син Івана. Віриш цьому?

Ксения: Я знаю тільки, що ти на світі. Ти! Це мені вистачить!

Димитрій: Чистий тон! Гарний тон! (Дирігуючи скриптом.) Ля-ля-ля. Все починає вияснюватись, розвязуватись.

Марина (входить швидко, сердито, зправа. Одягена до коронації. Побачивши Ксению коло Димитрія, зупинилася. Зразу за нею приходить Вітановський).

Димитрій (оглянувшись і не поспішаючи їх не збентежившись відступає від Ксени).

Марина (висклівно): Поклич сторожу, Вітановський.

Димитрій (спокійно): Навіщо тобі сторожа, Марино? Я йду з тобою. Хіба не добра охорона для тебе?

Марина: Сторожа мусить увязнити цю дівчину. Нічого іншого вона не заслуговує.

Димитрій: Вона заслуговує моєї подяки. (Подає їй руку.) Спасибі, тобі, Ксене! (Випроводжує її сам до дверей. Потім до Марини.) Твій кавалер тут зайвий. Може відійти...

Вітановський (вклоняється і відходить).

Марина (аж піниться від зlosti): Ти ображаєш мене перед цілим світом. Зо мною маєш іти під вінець а перед тим цілуєш свою коханку.

Димитрій: Ніколи вона моєю коханкою не була. Вчинила тільки те, що ти зломисно прогавила. Вона мене покохала.

Марина: Так чого ж тоді я іхала в Москву?

Димитрій: Три рази посылав твій батько післанців до мене і кожен раз, щоб дати 100.000 дукатів. Інакше — мовляв — не прийдеш! Так така то була ніжність? Цілі довгі місяці мучився я, чекаючи тебе. Іноді думав, що збожеволію з тури за тобою.

Марина (ходить туди — назад): Скоріше з радощів, з гульні.

Димитрій: Ні, Марино. Для цього ти занадто гарна.
(Схопив її в обійми.) Марино!

Марина (привабливо): Навіжений юнак.

Димитрій (відпихає її від себе): Ні!

Марина: Що з тобою?

Димитрій: Це був фальшивий тон, Марино. Твоя душа погано чує. Я не божевільний юнак. Я цар московський.

Марина: Навіжений юнак з короною на голові.

Димитрій: У тебе, Марино, очі затъмарені, туманом зайшли. Ти бачиш завжди тільки те, що мале й найближче. А я бачу велич і далечінь.

Марина: Але оце дівчатко, хоч і маленьке, а ти побачив, та ще й близенько до себе пригорнув. А от я була далеко, — чому ж не дивився на мене?

Димитрій: Краще про це не питай, Марино.

Марина: Боїшся!

Димитрій: Ні, Марино. Навпаки, треба відваги, щоб не говорити про це.

Марина: Брешеш.

Димитрій (поволі, що далі, то більш схильзований): Я дививсь, але нічого доброго не нашов! Забула, що витворяла в Польщі з Вітановським?! Тепер приманюєш Розинського, щоб цуциком за тобою бігав.

Марина: Як видно, маєш неабияких шпигунів!

Димитрій: Я про це й чути не хотів. Був глухий на всі доноси. Але всьому мусить бути кінець. І найдовірливішій глухоті. Ти сама себе відштовхнула від мене. І справді треба низько впасти, щоб тебе взяти.

Марина: І ти смієш мені це говорити? (Павза.) Ти... обманець!

Димитрій (скривився): І знов фальшивий тон!

Марина: О, ні. Правдивий тон. Маємо тебе в қулаці. Як ляльку на мотузочку. І мусиш грати царя, бо нам так годиться.

Димитрій (сильно схопив її): Хто каже це?

Марина: Пусти мене. (Глузуючи.) Ніколи не був ти сином Івана. Інші зробили з тебе царевича.

Димитрій: Хто?

Марина (чигаючи, мов кішка): Хочеш знати правду?

Димитрій: Хочу.

Марина: Мій батько та й я. Нагрудний хрест даровано тобі безправно. Документи твої — зфальшовано. Присяги — куплено.

Димитрій: На це не маєш свідків.

Марина (заллялася глумливим сміхом): Ще б пак! Тобі ж мусить бути ліпше відомо. Ти ж його вбив, свого приятеля Симонова.

Димитрій: І ти цілуvalа мене, хоча й вірила, що я не є сином царя?

Марина: Чому ж би ні? Це більша насолода, як спати в правдивим королем.

Димитрій: Чортове насіння.

Шуйський (входить зліва, у святковій одежі): Весільний провід чекає, царю.

Марина (стас поміж Димитрієм і Шуйським): Цар хворий. Свято мусить бути відложене.

Димитрій (стоїть хвилину, наче прикований. Потім з таємничо-примарним спокоєм): Іди наперед, Шуйський. Хай вдасться в дзвони. Ми йдемо! (Шуйський відходить).

Марина (стоїть здивована ні в сих — ні в тих).

Димитрій (підходить до неї, холодним тоном): Ходи!

Марина: До.... до.... церкви?

Димитрій: Так. До патріярха. Сьогодні будеш царицею Москви.

Марина: Вибач, Димитріє, я трохи погарячилася, — з пересердя. . . Це все неправда, що я говорила.

Димитрій: А все ж таки. Це правда, Марино!

Марина: Що?

Димитрій: А те, що жадні сили небесні ані пекельні неспроможні розтяті вузол, який сама зашморгнула. Що наварила, те й з'їси. Чашу свою мусиш випити до дна. Чи я цар, чи обманець, — діла не міняє. Ти сама скувала собі свою долю. І я її не розкую.

Марина: Скачи враже — як пан каже. Дехто тягне за мотузок, а ти мусиш скакати. І крик тобі не поможе.

Димитрій: А вам не поможе, що будете тягати за мотузок. Паяц вбився в силу. Еге ж, Марино. І тепер в ін потягне за мотузок, та потягне так, що світ струсонеться, що пальці вам поріже. Аж поки не схилитесь, поки не скорчитеся і не крутишиметься так, як він цього хоче.

Марина (стоїть розгублено, ледве опановуючи себе): Що це має означати, що мавш на умі?

Димитрій: Грати свою ролю, Марино! Аж до кінця! (Іде наперед.)

Марина (хвилину стоїть, потім кидається за ним, схвильована до краю): Димитріє! Димитріє!

(Дзвони починають гучно давонити.)

Завіса.

ТРЕТЬЯ ДІЯ.

ПЕРША КАРТИНА.

Вхідна кімната до теремів цариці Марини. Праворуч великі двері, засинені. Другі двері в лівій частині задньої стіни ведуть на коридор. Вони відчинені настіж. Гурт московок входить до залі, шушукаючись між собою. За хвилину потім, як завіса пішла вгору, чути ззаду в великий гамір. Жінки перелякані розбігаються врозітч.

Вітановський (тягне насилу Розинського, що видимо знеможений до краю): Ще кілька кроків. Візьми себе в руки.

Розинський: Не спла більше. (Знемігся, опирається об стінку. Вриваються жінки. Розинський скрикує.) Пробі! Вони мене ще вдруге спіймають. (Біжить до Вітановського й хватаеться за горло.) Не можу вже дихати. Дух мені сперло.

Вітановський: І ще й на шибениці не висів! От де б тобі дух сперло, мій любий!

Розинський (кричить до жінок, що тиснуться до нього): Лишіть мене нарепшті в спокою.

Стара жінка: Перше ви нас лишіть в спокою! Кожна спідниця вам пахне і зводить з ума, аж поки не зодреє її з нашого тіла.

Вітановський (відпихає її назад): Чого вам треба? У польських панів інша кров, як у валих ведмедів.

Стара жінка: Панів? — Бандити ви, от що.

Вітановський: Цить, стара, чого розверещалася? Хто як хто, а ти можеш бути цілком безпечна. Тебе ми певно не торкнемось.

Стара жінка (кричить): На шматки розірвуть такого пана! Він мусить повиснути на шибениці, хочби й як скрився. З останнього закамарку його вищупимо.

Вітановський: Оде вам вірю, бестії прокляті. (Тягне Розинського з собою до дверей.) І саме тому треба його дати в безпечне місце. (Відчинив двері й штовхнув туди Розинського.) Пан Розинський перебірає службу в передніх теремах цариці. (Гримнув дверми.) Готово! Ну, а тепер спробуйте його дістати! (Помалу.) Заплатите головою.

Голос з юрби: Чого він туди поліз? Вигрівати постіль чужинці?

Вітановський: Хто це сказав? (Напруженна тиша.) Хто? пи-таю! (Жінки перелякано тиснуться дод верей.) Всіх вас треба ви-вишати! (Наступає на них.) Або перше вибрести одну, на показ?

Стара жінка: Спробуй!

Вітановський: Може тоді ій трохи прохолоне язик. (Вириває з гурту одну молоду жінку.)

Молода жінка (борониться): Я перекушу тобі руку.

Вітановський: Кошеня шолудиве!

(Інші жінки напирають на Вітановського. В наставшій метушні юрба виломлює двері до теремів цариці. Натовп коло Вітановського розступається).

Марина (входить повагом допереду, різко): Що тут за крик?

Вітановський (згинас коліно. Неособливо зворушений): Ясна пані!

Марина: Розинського витягнули ви з-під шибениці. Але шибениця ще стоїть. Май на увазі!

Вітановський: Твоє слово — найвищий суд! Іншого судді для мене немає.

Стара жінка: Царице! Безчестя, — розпусту розвели твої пани, твої прислужники. Нападають, збещещують наших жінок. От і цієї ночі одну напали. Це образа для нас усіх.

Марина: Ви були при цьому?

Стара жінка: Розпуста їм з очей б'є.

Марина: А вам ні? Загортаетесь в завої, серпанки, надягаєте салопи*), сарафани*). Але під тими ганчірками ховаєте кошаче тіло, що крутиться, як в'юн й чигає на добичу. Ех, ви... У нас в Польщі всі жінки без завоїв та удаваної соромливості. Але вони і вночі можуть ходити так-само, як і вдень. Бо все, що скрите, — завжди підозріле — двозначне.

Стара жінка: Суд його засудив. Відай його нам.

Марина: Вітановський, іди поклич царя.

Вітановський: Його Імператорська Величність має наради в Маржере.

Марина: Сказано тобі — йди! Може боїшся за свою шкуру, за своє нікчемне горобляче життя? Не бойся! Не про тебе річ. (Іронічно, чигаючи.) Хай цар на власні очі побачить своїх улюблених людей московських; які то вони вірні, які лагідні-ласкаві. Як навіть і в Кремлі двері розбивати вміють, ці його вірно-піддані. Ну, мерщій, не барись.

Вітановський (відходить).

Марина (ходить то сюди — то туди, потім садовиться на стілець, що стоїть праворуч на передньому плані): Ну, радійте — танцюйте. Побачите свого царя. А скажіть йому все, що у вас накипіло у серці. Скажіть йому й те, що його приятелі з Польщі — це зрадники. Ага, не забудьте і не замовчіть про те, що ви тут про царицю викрикували. Він вас гарненько нагородить. (Жінки затрівожились й починають тиснутись до дверей.) Що це з вами? Ах, так, боїтесь? Так ви не такі то вже добрі — чесні — богобоязливі? Ех, ви... Про смерть, про зраду шепочтеться тут в мурах Кремлю!! (Раптом зірвалася з місця й кричить на них.) Стійте! (Павза.)

* верхня жіноча одягина московок.

Останьте, коли не боїтесь! (Жінки одна за другою залишають кімнату. Вкінці стоїть тільки одна молода жінка, спершись об одвірок).

Марина (глибоко зітхнула.) Так! Кричати — горлати вміють. Але ніхто не має відваги стати до розмови.

Ксения (ступає крок до переду й відкриває завій): Я.

Марина: Хто ти?

Ксения: Ти знаєш мене.

Марина: Сотні дівчат вас тут крутяться в Кремлі.

Ксения: Я дочка Годунова.

Марина: Дочка Годунова! Ах, як це загадково-таємничо бренить. Так наче б хотіла цілу Московію запалити повстанням проти Димитрія. Та знай, що ти з ним спала тільки так довго, поки я була в Польщі. Тепер з тим кінець — моя голубко. Це тебе сердить — га? А втім це твое діло. Полагодь з царем як собі знаєш.

Ксения: Я ніколи не була його коханкою.

Марина: Тим гірше для тебе. Тоді не помогуть тобі ні просьби, ні грозьби.

Ксения: Не грозила я йому ніколи й тепер не збіраюсь. Я хочу його охороняти.

Марина: А перед ким же то?

Ксения: Перед усіма, що його не люблять, ненавидять. (Павза.) Перед тобою. (Павза.) Ти ж його не кохаєш. Тобі треба тільки Кремля. І тільки тому ти тут.

Марина: Приступи ближче! (Ксения підходить, Марина пригортає її голову.) Добра, — сердешна ти дочка поганого Бориса. В тобі вже й краплі немає його злой крові. Глядиши на світ очима дитини. А світом править закон сили: коли хочеш щось мати, мусиш собі силу взяти! А як взяла, мусиш цупко тримати. Коли ж у тебе немає жадоби до трону, ти не варт і не маєш права на ньому сидіти. Запамятай собі це добре, моя ясочко. У тебе не-

має жадоби. Ба, ні сили немає. А тому: мусиш з Кремлю геть. От тобі і вся правда.

Ксения: Брехня. Підла, нікчемна брехня.

Димитрій (вбігає зліва. Зразу за ним Шуйський й Вітановський): Хто бреше?

Ксения (озирнулась, мовчить).

Марина: Ну, ось і цар. Цар прийшов а його вірний народ накивав п'ятами... Нікчемна комедія! Спершу твій нарід, ласкавий царю, горлав і домагався голови Розинського, а потім навіть і моєї. Еге ж! А накінець так набралися страху за свою власну голову, що розбіглися вrozтіч, хто-куди. Тільки — бач — оця краля осталась... Але й вона незгірше других. Хоче тебе на приману взяти а каже, що — мовляв — прийшла тобі помагати, в потребі стати. Осоружна комедія.

Димитрій: Ти не розуміеш, що вона хоче. (Павза.) Вона кохає мене.

Марина: О, я прекрасно знаю їхні затії, знаю чого вони хотять. І ця дівчина й усі інші. Вони наводитимуть туман на очі й казатимуть гарні казки, поки ти всі свої охоронні полки не пішлеш до дому. «Навіщо тобі меч, великий царю», — казатимуть. А потураєш їм, відложиш меча, от тоді тебе твої вірні москвини і вб'ють, як собаку. Києм — нагаями! От такий буде кінець. А думаєш, що може ота цяця щось іншого хоче?

Ксения: Ні, ні! (Близько Димитрія.) Хрестом Богом заклинаю тебе, ти не смієш відсилати своїх ляхів додому.

Димитрій: Хто ж міг би мені тут щонебудь лихого вдіяти?

Ксения: Тримай своїх людей наготові. Не спускай з ока рушниць-самопалів. Будь чуйний — обачний, прохаю тебе. Обіцяй мені, царю.

Димитрій: Адже кожного вечора вони справляють гучні вітання перед Кремлем, аж поки не вийду й не покажусь їм. Як же можу сумніватись в їхній вірності?!

Ксения: Діло в цьому, що Шуйський іх потайки під-плачують й наущає, що мають кричати. А тобі б треба тайком зйтти до міста. От там би ти почув, що вони про тебе шепчуть. Не тільки те, що тут вигукують. Тоді й пізнав би правду.

Димитрій: Правду? (Павза.) Я хочу її чути, хочу знати чисту правду. Так, так, Ксене. Не ухиляйся. Веди мене до тих, що про мене такі правди шепочуть. Інакше не повірю. Думатиму, що говориш спросоння, — що тобі так здалося.

Марина: Ти цілком з'їхав з глузду. — Мушу сама подбати про свою охорону. Інакше чекає мене твоя доля! (Вийшла вправо. Гримнула за собою дверми).

Вітановський: Зайва обережність ніколи не пошкодить, царю.

Димитрій (холодно): Іди собі, Вітановський. Іди до цариці. Там твое місце.

Вітановський (виходить вправо).

Димитрій: Я це думав цілком поважно, Ксене. Коли прийдеш і мене поведеш?

Ксения: Як буде слушний час, Димитріє. (Відходить. В дверях зустрічається з Марією Нагою. З острахом відступає назад.) Свят! Свят!

Марія: Чого злякалася? Я не примара.

Ксения: В Кремлі тебе вже майже не видати.

Марія: Бо я не хочу зустрічатися з людьми-заволоками, що насильством захопили владу й засіли тепер в Кремлі, як возуля в чужому гнізді. Їхні злочинства вже мірі не мають.

Ксения: Будь ласка — підійди ближче. Нікого з ляхів тут немає.

Марія: Повітря чисте? (Іде ближче.)

Димитрій: Добриденъ, матусю.

Марія (не даючи йому відповіді, різко): Ти сказала, що повітря чисте. З якого часу стала ти брехати, Ксене?

Ксения: Я казала правду. Тут є тільки цар.

Марія: Значить — повітря зіпсоване. Отже я йду.

Димитрій: Мамо!

Марія: Не бажаю з тобою балакати.

Димитрій: Мусиш! (Загороджує їй дорогу.) Тепер не маєш жадного виходу.

Марія: Не я! (Різко.) Ти не маєш жадного виходу! Ти! — приятель — охоронець чужих лотрів-розбішак.

Димитрій: Я тебе не пушу.

Марія: Лиши нас, Ксене, самих!

Ксения: Що хочеш йому сказати?

Марія: Ти ще замала, щоб чути.

Ксения (тривожно): Димитрі!

Димитрій: Іди, люба дитино.

Ксения (відходить).

Димитрій: Ти твориш несамовиті речі зо мною, мамо. Але я терпеливий. Я хотів би з тобою поговорити. Ти не знаєш, які ідеї лелію, які я плани маю. Хочу поширити московське царство, оновити, омолодити ѹ обернути в щасливу, квітучу батьківщину народів. Ось послухай.

Марія: Нічого я чути не хочу. Бачу сама досить. Повсюду знищення, руїна, страхіття. Вистачить глянути тільки на обличчя в Кремлі, щоб бачити враження з твоїого раю, яким ти нас обдарував.

Димитрій: А хіба ж ти не знаєш бояр, мамо? Роблять вигляд, наче рятують-охороняють вічну Москву. А в дійсності не хочуть тільки поховати те, що давним-давно вмерло. А я потребую простору для того, що тепер росте.

Марія: Що росте? — де росте? Насамперед мені покажи!

Димитрій: Що? Де? (Велично.) В мойому серці — мій душа, мої ідеї, мамо.

Марія: Для росту потрібна пожива. А поживу дає тільки земля. Дух — ідеї — це хмари, що літають над світом. А коли тих хмар багато, приходить буря й повертає вінівець те, що на землі доспіло й що матері породили. А титвориш мряковиння — хаос, будуеш хмари.

Димитрій: Невже ж ви хочете назавжди залишатися такими тяжкими, як ваша земля? Я вас визволю від неї. Найближчий буревій понесе вас у недосяжну височінь.

Марія: Еге ж! Із корінням! Ти вириваєш — нищиш наші коріння. І найближчий буревій змете нас з поверхні землі й викине на смітник.

Димитрій: Ми мусимо бутити понад часом. Ми тут для майбутності, для прийдешніх поколінь!

Марія: Але живемо з дорібку — надбання минулих поколінь. Хто цього не знає, той не живе правдою!

Димитрій: А що ж таке творили ці минулі володарі й можновладці Кремля? Наче озвірілі кати лютували вони проти своїх же підданих, тисячами людей неповинних вбивали й над цілою державою висіло зловіще марево смерті. Я хочу нести життя!

Марія: Так, вони вбивали. Але навіть, коли вбивали, то й тоді у них було більше життя, як у тебе. Дерево живе соками землі, пускає віття, наганяє бруньки, цвіте й приносить овочі — плоди. Працею людини, заслугою батьків. А ти приходиш як розбійник-грабіжник з чужини. Бачиш плоди на дереві й хотів би їх визволяті. І трясеш деревиною, блазню, обтрашуючи плоди, ю хочеш, щоб полетіли. А вонипадають додолу й умірають.

Димитрій: Коли дерево вижене зневея нову парость, то люди звичайно ставляться недовірливо. А вона має своє призначення й треба її лишити, хай робить своє діло!

Марія: Не бажай собі того, харцизо!

Димитрій: Чому?

Марія (близько біля нього): Бо ти погана паростъ. А знаєш, що стається з хворою паростю, що вітровиною заражена, коли дерево спильне? Вона нідіє й гине. Її відкинути. Щоб дерево могло знову жити!

Димитрій: І потім дерево знову ожива?

Марія: А тобі яка жура? Ти ж холодний харциз-розвбійник. — Іду! А ти тряси! Тряси, аж поки тебе твої плоди не вб'ють. (Відходить.)

Димитрій (сам поволі): Впаде, щоб дерево знову жило? (Кричить.) А хто може знати, чи нова паростъ спильна, чи хвора? (Павза.) Я хочу чути, що вони говорять в підпіллю, про що потайки шепочуться. (Іде до дверей.) Ксено! (Коли не дістас відповіді, кричить несамовито.) Веди мене, Ксено! (Павза.) Я хочу чути правду!

Завіса.

ДРУГА КАРТИНА.

Захристія малої церковці край Москви. Темнувато, поволі стає ясніше. Хто новий вступає, несе з собою ліхтарню або воскову свічку. Приявні, що тут зібрались, сидять ліворуч на довгих лавицях, що вздовж стінки. Праворуч великий стілець. На стінці висить образ Димитрія.

Шереметьєв: Спасе, спаси Москву!

Збір приявних (відповідає в один голос): Хай спасе через нас!

Шереметьєв (кладе набік свою ліхтарню й садовиться між останніми): Днем і ніччю обманець на ногах. Це все від

того, що лихий його опутав, що демон-сатана вселився в його тіло. (Обертається до образу Димитрія на стінці.) А тут висить наче якийсь святий!

Один із заговорників: Западто вже його величаш. Та ж брехати, розводити розпусту, насилувати, вбивати — потрапить кожен злочинець.

Шереметьєв: І немає дня, щоб не вивів якогось безглаздя. От і сьогодні — чували? — виїхав з Кремлю вдосвіто, ще сторожа й не прокинулась, та й просто на базар. А там з купцями, давай смішки-іграшки витівати та грішми довкруги розкидать, наче якийсь багатющий торговець з Астрахані.

Один із заговірників: Це так на підпитку або на похмілля!

Шереметьєв: Обманець сам не наливається до безтями. Приглядаетесь тільки лукаво, як інші налигуються й тратять розум. А він при цьому холодний, як змія. (Сідає.) Я вам кажу, що він нелюд-антихрист.

Ксеня (в чоловічій одежі, входить з Димитрієм. Він залишивався так, що не можна його пізнати. Входять несміливо, вагаючись. Ксеня підняла вище ліхтарню й побачивши таке велике зaborище, перелякалась): Господи!

Один із заговірників (приступає до неї): Стій!

Ксеня (зразу): Спасе, спаси Москву!

Один із заговірників (присвічує їй до обличчя): Квилий, як положливе пташеня! (Звертається до Димитрія.) А ти хто?

Димитрій (загорнувшись, зміненим голосом): Спасе, спаси Москву.

Ксеня: Лиши нас. Адже тут не питаютъ іmени.

Другий заговірник: А коли що-до-чого, то як тоді пізнаеш наших?

Димитрій: По вчинку, мій приятелю. (Садовиться з Ксенею на одній з деревляних лавиць.)

Романов (входить спішно знадвору. В руці — ліхтарня. Стасє світліше): Спасе, спаси Москву!

Збір: Хай спасе через нас!

Романов: А знаєте, хто нам в нашій справі найкраще помагає? (Вішає ліхтарню на стінку. Тепер вже зовсім виразно видно збірню й заговірників.) Саме той обманець!

Перший заговірник: Я якось цього не помічаю.

Романов: От, ця ляцька орда з-під самої шибениці відволікла одного із своїх «чистоплотних» лицарів. Кат вже тримав петлю в руках, тільки б зашморгнути й готово. А це Димитрієві вилізе боком.

Шереметьєв: Якже так? Та ж він сам дав наказ засудити цього ляшка.

Романов: В тім то й річ. А потім сам допустив, щоб його вирвали з-під петлі. І тепер тільки подумайте, що з цього мусить вийти. Коли б був не засудив Розинського, то мав би принаймні ляхів за собою. Або — коли б був знов відправив його на шибеницю, то прихилив би московських людей на свій бік. А так і наші ненавидять його й ляхи бажають йому смерти. (Робить відповідний рух руками.) Попався між два млинські камені. Все нам сприя. Нарешті зостанеться тільки брудна пилюга над московським царством.

Ксеня (закрива собі обличчя руками): Ой, леле!

Шереметьєв: В такому разі можемо чекати.

Романов: Щоб нас Димитрій далі гнобив, — душив до загину? О, ні. Не смімо тратити ні дня, ні хвилини. Мусимо його зломити, поки ще сильний.

Шереметьєв: Як же так? Щоб ще більше людей побивав?

Романов: Щоб вбити все зло, що з ним до нас прийшло. Догрався, — переспів у своїх гріах-злочинствах, як гнилий овоч. Мусимо судити й карати.

Шереметєв: Для цього мусимо його мати в руках.

Романов: Де мотуз від дзвонона?

Шереметєв (йде до мотуза): Тут!

Романов: Дзвони!

Шереметєв (починає дзвонити. Дзвін має високий тон).

Романов: І над тілом обманця вчинимо суд. Але дерево ріжуть від кореня. Тож перше судитимемо його душу!

Димитрій: Душу! Душу!

Шереметєв (перестав дзвонити, вертається, на ходу): Люди подумають, що хтось умірас.

Романов: І думатимуть справно. (Випроставсь на весь ріст, велично.) Взиваю на зводини того самозванця, що видає себе за сина Івана й насильно захопив корону царів московських. Кличу на суд його душу. (Присуває велике крісло допереду й прилаштовує свічку до його спинки. Потім здіймає образ Димитрія зо стінки.) Так! Тут його обличчя. Дзеркало поганої — злої душі. Гляньте в обличчя — і перед вами стане його душа. (Приявні мовчки, з запертих віддихом слідкують. Романов відступає крок дозаду.) Попчинаю суд. (Ще раз озирнувся.) Спасе, спаси Москву!

Всі приявні: Хай спасе через нас!

Романов (до образу, наче б говорив до приявиної людини на кріслі): Цар — то сонце, ми його проміння. Коли цар добрий, то й ми добре. Коли ж він поганий, то всі ми стаємо погані. Ти наш свідок перед небом, наш заступник перед Богом. Ти для нас Бог в Кремлі. Почував ти вагу цього завдання, що покладено на тебе, Димитріє? (Павза. Потім показує на приявних і продовжує.) Ось, глянь на збір. Небагато їх тут дивиться на тебе. Але вони прийшли з Волги, з Дону, з північного моря, з Сибірі, з України. Всі народи царства московського прийшли й питаютимуть тебе: Що вчинив ти з ними? Зробив їх ліпшими,

Димитрій? Або знищив їх? (Приявні сидять мовчкі, з запертым віддихом.) Яких людей зробив ти з нас у Кремлі?

Димитрій (до Ксени заклинаючись): Ліпших людей! Щасливіших!

Ксения: Цить!

Романов: Вояки, селяни, люд хрещений наче в тумані біг до тебе з усіх-усюдів царства московського, славословив, величав. А знаєш чому? Бо Борис Годунов був фальшивий цар. Неправдою засів на престолі. І московське царство покотилося вниз і втратило всю гідність. Він був тільки самим собою!

Димитрій: Тільки сам собою! ..

Ксения: Але що вам Димитрій заподіяв?

Романов: Послухай!

Один із заговірників (виступає перед образом): Ти зірвав нам з тіла одежду, яку носимо п'ятьсот літ. Занапастив нашу долю.

Другий зо збору (так само): Ти стоптав нашу віру, наші церкви опоганив музикою. Ти зневажив наш стіл грішними стравами. Ти нас зрадив і видав чужинцям на поталу.

Романов: Ти не був сином Івана. Але другий обман був ще більший. Ти обманював народ а думав тільки про себе. І ти був тільки сам собою.

Димитрій: Господи! О Господи!

Романов: А тому і ти фальшивий цар!

Всі: Фальшивий цар!

Романов (гучно): Отой обманець збезчестив наші звичаї-обичаї. Він зловжив своєї влади. Він програв, — загубив свою вічну душу, що мала нам служити. Якої кари заслужив за це?

Один із заговірників: Смерти!

Романов: На нас лежить обов'язок не тільки засудити, але й виконати присуд. (Голосно.) Завтра в його палаті має

бути бенкет. Склікано всіх скоморохів і флейтистів. Ляшня налигається вина й оскотиніє. Завтра мусить він згинути. Хто скаже слово «смерть», — той стає в ряди виконавців. Важить своїм життям за смерть Димитрія. Так! Тепер слово за вами.

. Шереметьєв (підходить до Романова): Він заслужив собі смерті. Смерть!

Останні: Смерть!

(Заговірники проходять повз Романова до виходу.)

Димитрій: Ще один, пане!

Романов: Твій присуд?

Димитрій (підходить до крісла. Відкриває своє обличчя, так, що тепер можна його пізнати. Опісля бере свічку й гасить її): Він був тільки сам собою. Він загубив свою душу. Він заслуговує смерть!

Романов: Завтра побачимось. Спасе, спаси Москву! (Відходить з Шереметьєвим та іншими.)

Димитрій: Хай спасе через нас!

Ксеня (кидається донього): Тепер вже все тобі відомо! Рятуйся — поки час!

Димитрій (киває головою): Так!... (Іде з Ксенею до виходу. Штовхнув — двері навстяж. Ясний ранок.) А скажи, як рятувати мертву душу?

Ксеня: Каяттям і покутою!

Димитрій: Так.... А потім вона знов оживав! Потім стає наче бог. (Гірко смеється.) Бог в Кремлі!

Ксеня (відходячи): Оце я тобі тільки думки про смерть принесла.

Димитрій (таємничо й твердо): Ти — мала дівчина — принесла мені вічне життя.

Завіса.

ТРЕТЬЯ КАРТИНА.

Велика парадна зала, як в першій картині. Праворуч і ліворуч два великі столи, при яких сидять бенкетуючі гості. Праворуч озброєні ляхи, ліворуч бояри. Посередині взаду окремий стіл. При ньому сидить *Димитрій*. Біля нього ліворуч *Марина*, право-
руч *Марія Наталя*. Позад *Димитрія* стоїть *Шуйський* з мечем.

Димитрій: Ти мовчиш, мамо? Не юси?

Марія (тупо): Ні.

Марина (голосно): Чого сидите всі, похнюпившись,
наче на поминках за померлим? (Павза.) Де музики —
флейтисти?

Шуйський (дав слугам знак): Музик сюди!

Димитрій: Смійтесь нарешті, радійте! Для цього не
потребуєте аж скоморохів. Малюйте собі самі світ у ро-
жевих барвах; з кожним днем він ставатиме дивніший,
цікавіший.

Слуга (вертається): Флейтисти ще звечора опустили
Кремль. Інструменти лежать ще на столі.

Марина: Що сталося з ними?

Слуга: Їх відослано.

Марина (крикливо): Хто відіслав музик?

Димитрій: Еге ж, хто посмів це вчинити? (П'є.) Слушно!
Я їх відіслав. Еге ж! І без цього в Москві стільки галасу-
гамору, що аж в уях лящить. Цілий день дзвони видзвон-
нюють. Люди кричать, співають. І серед того гомону
пропадає все, що вони шепочуть між собою. А це не мало-
важна річ. Бо все важливе, що діється на світі, тільки по-
тайки нишком передається. Так, так! І от я хотів на-
решті раз почути, що ви між собою шепчете. (Підно-
сить склянку.) І ви мої ляцькі друзі! І ви бояри, мої лю-
бі, всемогучі дорадники! (Ляхи й бояри, бліді, перелякані,
знехотя потурають цареві.)

Марина: Удаєш веселого. Світ закриваш собі жартом.

Димитрій: Ні, Марино! Я тільки що зачинаю собі його відкривати. Еге ж! Можливо, що якраз тепер розбиваю шкаралупу й закусуюся в ядро.

Марина (зайшлася сміхом): Уважай, щоб не поламав зубів. А ядро звичайно ще й гірке.

Димитрій: Нічого! В'гіркуму ядрі дрімає новий плід. Треба думати й про нове жниво. А воно буде солодке. Чи ж не правда, мамо?

Марія (повільно, — тяжко): Не знаю. Моя чаша була завжди гірка!

Марина (злобно): Боїшся! Признайся, Димитріє!

Димитрій (удас, наче б її не чув): Чому не п'єте, мої ляцькі друзі? Пийте — гуляйте, бачите, — цариці бракує вашого гумору.

Марина: Мені ще дечого більше сьогодні бракує. Де твоя сторожа, Димитріє?

Димитрій: Моя сторожа? Сьогодні п'ятниця. Службу має сотня, у червоних оксамитах. Червоний оксамит і золоті списи. Хіба не добрий в мене смак, Марино?

Марина: Поклич ії сюди. Чорна пустка між дверима мене нервус. Постав туди червоних вояків.

Димитрій: Маржере! Ходи-но сюди.

Маржере (встає від столу, при якому сидять ляхи та йде до Димитрія): Votre Majesté?

Димитрій: Цариця хоче бачити червону гвардію. Куди подів ти сьогодні мої червоні гвардії, Маржере?

Маржере: C'était donc votre ordre, Majesté! Їх послано додому. Твоя воля — нам наказ!

Димитрій: Ах, правда, Маржере! Червону сотню я послав додому. Нічого не поробиш, Марино. Сумно, та й годі. Ні музик, ні червоногвардійців! (Удає забудька.) А

чого я власне так розпорядився? Ага — стривайте, зараз знатиму. Шуйський! (Нетерпляче.) Оглух, чи що?

Шуйський: До послуги!

Димитрій: Що ти мені раяв учора?

Шуйський: Я казав, що втомлена сторожа, це погана охорона. Цілими тижнями сторожа в службі. І я тобі пораяв на сьогоднішню ніч їх відпустити.

Димитрій (до москалів): Чуєте, друзі й дорадники, як мій вірний Шуйський про мене піклується? Подбав про те, щоб і моя сторожа відпочила й послав її спати.

Шуйський: Служжу тобі, як можу.

Димитрій: Як можеш, Шуйський, еге ж. (Скочив, кричить.) Як може тільки зрадник!

Шуйський (обурено): Цього я не заслужив!

Димитрій (знов спокійно): Скривдив тебе може? Неваже ж ти нічого злого проти мене не задумував?

Шуйський: Ніколи, царю!

Димитрій: В такому разі стережись завтра червоної гвардії, Шуйський! Насолив ти їм поганої юшки! Гарно оце надумав їх послати спати?! Якраз сьогодні! Коли люд на вулицях гуде, мов джмілі. Чуєш гомін? Чуєш крики? І мертвого з гробу збудили б. (В залі раптом всі принищкли. Тишу прорізує галас юрби, що чути все ближче й ближче.)

Марина: Що це?

Димитрій: Шуйський, скажи цариці, що це таке! Либонь знаєш?!

Шуйський (не розгубившись, упевнено): Люд московський хоче святкувати свято zo своїм царем. Вигукують, бо хочуть його бачити.

Димитрій: Збрехав, аж пальці знать, падлюка грішна. (Вириває йому меча з руки.) Вони хочуть мене вбити. А ти хочеш теж, ось що!

(Ляхи вискають, счинилася метушня.)

Вітановський: Захищайте царицю! (Ляхи стають перед Мариною.)

Маржере (до Фюрстенберга): Venez, Baron.

Фюрстенберг: Ми критимем царя своїм тілом. (Ставляться перед царем.)

(Бривається юруба. Слуг відштовхує набік.)

Шереметьєв: Де цар?

Фюрстенберг (виступає напроти): Що вам від його треба? (Маржере криє царя.)

Шереметьєв: Те, що роблять з дурисвітом-обманцем. Ми хочемо його вбити.

Вітановський (використовує метушню, береться на хитрощі й раптом кричить): Захищаймо царя! За мною! Pro Deme-trio! (Ляхи подаються за ним.)

Розинський: Будь ласка, з нами, ясна пані. (Ляхи поривають Марину з собою. Обдурені москалі кидаються за ними і навтовп зникає праворуч.)

Димитрій (сидить при столі. Поруч його тільки Марія Нагая, як камінна статуя. В куточку смертельно-блідий Шуйський): Фюрстенберг.... Маржере! Ідіть і заховайтесь в безпечному місці! Спасайтесь!

Маржере: Ми остаемось при тобі, Ваша Величність!

Димитрій: Ідіть. Я мушу тепер бути сам! Наказую Вам — ідіть! (Маржере й Фюрстенберг відходять вправо.)

Шуйський: Рятуй своє життя, царю. Варту мають стрільці. У них знайдеш захист.

Димитрій: Я не хочу себе рятувати, Шуйський.

Шуйський: Як бажаєш. Я не маю жадної вини!

Димитрій: Годі брехати далі, Шуйський. Ти зазіхаєш на мою корону. Але тепер це тобі не поможет! Ти мусиш мені щераз її дати. Еге ж! Корону і скіпетр.

Шуйський (блідий і ввесь трепеточи, подає скіпетр і корону, що лежать на столі коло трону).

Димитрій (став на весь ріст): Мамо! Життя кінчается, б'є остання година. Скажи, був я у Кремлі твоїм сином? Одне словечко скажи.

Марія (твірдо): Ні. Ти був злочий тиран. Со н ми - н у в ! (Зправа впадає з криком назад юрба заговірників.)

Шереметьєв: Нас в дурнів пошили! (Побачив Димитрія, йде до нього.) А, — ось де він! Нарешті попався!

Димитрій (велично й спокійно): Чого вам від мене треба? (Гамір ущухає. Напруженна тиша).

Димитрій (повторяє зично й урочисто): Чого вам треба від вашого царя?

Шереметьєв: Хочемо скарати обманця.

Димитрій: Хто вас обманув?

Шереметьєв: Ти!

Димитрій: Ви самі себе обманули! (Павза.)

Шереметьєв: Ось поруч з тобою царевичова мати. Якщо ти справді її син, хай скаже, посвідчить.

Димитрій (в найбільшому схвилюванні): Мамо, вислухай мене ще раз. Був я в Кремлі твоїм сином?

Марія (твірдо): Ні.

Шереметьєв: Твоя година пробила! Кінець! Більш тобі нічого говорити!

Димитрій: Помилуетесь! Я маю вам ще щось велике сказати: Спасителю, спаси Москву. (Здивування.)

Шереметьєв: А тому кожен, хто знищив Москву, мусить вмерти!

Димитрій: І я того хочу, що й в п. Я хочу кожного судити, хто кинув тінь на душу Москви.

Шереметьєв: Тож мусиш і самого себе осудити.

Димитрій: Коли б за мною була вина. Але я не маю вини. А тому я вас чекав. Проти царства московського я не вдіяв нічого. Навпаки! Я вам приготував шлях. Я сам!

2550

JURIJ TYŠČENKO, NAKLADATELSTVÍ, PRAHA II., ŽITNÁ 13.

Protektorat Böhmen und Mähren.